

ВАСИЛЬ ЧАЙЧЕНКО

ГА́ДИНА

Сцени в V діях

Київ — 2025

УДК 821.161.2-2.09
Ч12

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 9 від 25 вересня 2025 року)

Рецензенти:

Надія ЛЕВЧИК, кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу класичної літератури (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України);

Степан ХОРОБ, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника)

Упорядкування Тетяна ВІРЧЕНКО, Тетяна ВИДАЙЧУК

Чайченко В.

Ч12 Га́дина : сцени в V діях / передм. Т. Вірченко; упорядкув., комент. Т. Вірченко, Т. Видайчук. Київ : Київ. столич. ун-т ім. Б. Грінченка, 2025. 80 с.
ISBN 978-617-658-146-8

Борис Грінченко (псевдонім Василь Чайченко) покинув епіку заради драми, щоб подарувати українському театру п'єси, у яких не лише проживаються щоденні побутові ситуації, а й осмислюються цінності, які визначають цілісність особистості, її ідентичність. Митець створює всі умови, щоб читач міг пірнути у світ людських маніпуляцій, провокацій. Водночас у п'єсі є місце силі волі, людській гідності. Насолодіться можливістю спостерігати за емоційними переживаннями в ситуації вибору. У виданні реконструйовані всі текстуальні зміни, а отже, є шанс привідкрити завісу творчої майстерні письменника.

П'єса друкується вперше і буде цікава не лише дослідникам-грінченкознавцям та драмознавцям, а й широкому колу читачів.

УДК 821.161.2-2.09

ISBN 978-617-658-146-8

© Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2025

ЗМІСТ

Передмова	4
Короткий графіко-орфографічний коментар до видання	6
«Сцени в V діях» «Гадина»: перше наближення	10
 ГАДИНА. Сцени в V діях Василя Чайченка. 1885 р.	15
Лицедіи.....	16
Дія перша.....	17
Дія друга	36
Дія третя	44
Дія четверта	60
Дія п'ята	71
 Пояснення слів	78

Передмова

Творчість Бориса Грінченка потребує переосмислення. Особливо гостро це стало відчутно після здійснення реконструкції життя письменника й педагога, лексикографа й етнографа, публіциста й політика Бориса Дмитровича Грінченка¹. Якщо ми озирнемося назад і проаналізуємо, які філологічні проблеми охоплені студіями вчених, то віднайдемо небагато, зокрема, лише одну цілісну працю, присвячену драматургії митця, — дисертацію Степана Процюка «Драматургія Б. Грінченка (конфлікт і герой)». Більше пощастило прозі: маємо не лише її дослідження Василем Яременком, а й текстологічну розвідку. Йдеться про монографію Дмитра Єсипенка «Повісті Бориса Грінченка “Серед темної ночі” та “Під тихими вербами”: історія текстів і тексти в історії». У контекст європейської літератури кінця XIX — початку XX століття ввела творчість Бориса Грінченка Світлана Євтушенко.

Виданню художньої спадщини Бориса Грінченка в XX столітті можна завдячувати кільком людям: Марії Грінченко, яка долучилася до упорядкування та редагування десяти томів, що випустили в 1926–1931 роках харківське видавництво «Рух» і київська філія «Книгоспілки», та Сергію Єфремову, який підготував вступну статтю та наукові коментарі томів із поезіями та віршованими перекладами. Це єдине видання, яке претендує на статус повного зібрання художніх творів Бориса Грінченка. У 1963, 1990 і 2008 роках побачили світ двотомовики. У першому випадку — підготовлені Іваном Пільгуком (автор вступної статті) і Василем Яременком. У 1990 році видання поповнило серію «Бібліотека української літератури»; вступну статтю підготував Анатолій Погрібний, а упорядником знову виступив Василь Яременко. А упорядкування 2008 року належить Юрію Кузнецову й Надії Левчик. Грінченкознавиця Надія Левчик підготувала й наукову вступну статтю.

Публікація драматургічних творів має ще більш сумну історію: окрім поодинокі виданих п'єс за життя письменника, маємо видання «комедії на 4 дії» «Нахмарило» у 1928 році, двотомовик «Драми й комедії» 1909 року та видання 2013 року «Драматичні твори», укладене професором Оленою Єременко.

¹ Вірченко Т., Козлов Р. Непокірний. Грані долі Бориса Грінченка: монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 372 с.

Своєрідним світлом у поверненні художньої спадщини Бориса Грінченка є вихід друком книжки повістей «Серед темної ночі» та «Під тихими вербами» у видавництві «Критика» (2020). Важливо, що це видання, підготовлене на ґрунтовному текстологічному дослідженні, містить варіанти текстів, максимально наближених до авторських, а також джерелознавчі коментарі та посторінкові примітки.

Якого ж видання художньої спадщини ми потребуємо? Повного. Нецензурованого. Звіреного з рукописами й науково прокоментованого. Причетні розуміють, що це вже немало. Саме тому, готуючи до видання «сцени в V діях» «Гадина», важливо було встановити дефінітивний текст п'єси, запропонувати розлогий текстологічний коментар і пояснити рідковживані в сучасному мовленні слова.

Лінгвісти вивчали роль говорів у мовотворчості Бориса Грінченка (І. Матвіяс), досліджували мову творів з позицій ідіостилю (М. Кравченко), вірогідно, публікація п'єси, яка тривалий час лежала в архіві без уваги, поверне увагу вчених до Словника художніх творів Бориса Грінченка і він знайде свого дослідника, коментатора й укладача.

Оскільки це перше видання п'єси «Гадина», то було прийнято рішення зберегти авторську графіку й орфографію (написання ярижкою і кулішівкою), лексику та морфологічні, словотвірні варіанти. Явні огріхи виправлені без спеціальних застережень. Текст надруковано зі збереженням особливостей пунктуації доби Бориса Грінченка.

Частини імен дійових осіб відновлені в квадратних дужках. Виокремлення імені дійових осіб підкресленням замінено на жирний шрифт. Також у квадратних дужках відновлені фрагменти закресленого тексту. Не позначалися квадратними дужками відновлені крапки, оскільки очевидно, що вони пропущені через поспіх у фіксації творчої думки. Таке твердження висловлюємо на основі зміни почерку письменника (прикметна особливість II дії). Саме ця реконструкція допомагає не лише максимально уважно проаналізувати рукопис, а й привідкрити особливості творчої лабораторії митця.

На останніх сторінках зшитку розміщено чернетку вірша «Та довелося побачити ще раз...» Цей текст відомий як п'ята частина віршованого оповідання «Дочка». Оповідання датується 1887 роком. Вірогідно, це час повернення Бориса Грінченка до роботи над «Гадиною», коли письменник використав вільні сторінки для нотування. Оскільки текст сюжетно не пов'язаний із п'єсою, то й у виданні його не розміщуємо.

Марія Грінченко доклала максимальних зусиль задля формування повноцінного архіву сім'ї, тому ми не маємо права злегковажити, а зобов'язані віднайти й заповнити всі лакуни, щоб зберегти правдиву пам'ять про лідера нації і ніколи не втрачати власної ідентичності.

За можливість зробити копії висловлюю вдячність Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Тетяна Вірченко

Короткий графіко-орфографічний коментар до видання

Для глибшого розуміння тексту, контексту його створення й тогочасного культурного середовища в першому виданні п'єси «Гадина» Бориса Грінченка збережено оригінальну авторську графіку й орфографію, що є надзвичайно важливим, адже дає можливість зрозуміти особливості мовної діяльності та мовотворчості її автора у контексті тієї епохи, в якій він жив і працював. Публікація в такій редакції є виявом поваги до письменника і його тексту, а також до джерела (пам'ятки), що уводиться в науковий і культурний обіг уперше. Це форма пошани творчої інтенції, авторського голосу і доби, в якій твір було написано. Тексти в оригінальній орфографії є не лише цінним джерелом для дослідження історії мови, а й допомагають уникати «редагування» змісту через адаптацію до сучасних норм правопису. З огляду на це графіко-орфографічні особливості п'єси Бориса Грінченка потребують глибшого пояснення.

Тематика й проблематика п'єси Бориса Грінченка «Гадина» передбачає широке застосування народної розмовної української мови в її фонетичному, лексичному й граматичному розмаїтті.

Єдиним можливим способом передачі системи української мови у друкованому виданні в Російській імперії 1885 року була *ярижка* — офіційно дозволений правопис, що усталився у підросійській Україні з набуттям чинності Ємського указу (1876 рік) і використовувався до 1905 року. В основі ярижки (першопочатково — *єринжка*) були літери російської кирилиці, а назву правописна система отримала від літер **ы** «єри» та **ѣ** «єр». За своєю суттю вона була напівфонетичною та чітких правописних правил не мала. Це давало можливість українським діячам пристосовувати офіційну графіку й орфографію до власних потреб, готуючи публікацію до перевірки цензурою. Але насамперед ця правописна система і її назва у середовищі тогочасної української інтелігенції сприймалася як силоміць накинута, що спостерігається в іронічному переосмисленні її назви через

зближення зі словом *ярига* («людина низького соціального статусу; чорно-роб»²) — *єрижка* > *ярижка*.

Порівняння графіки та орфографії п'єси «Гади́на» Бориса Грінченка з графікою й орфографією написаних ним у 1883–1885 роках приватних листів наводить на думку, що автор силкується писати *ярижкою*, тому дотримується її доволі непослідовно. З приватних листів Бориса Грінченка виразно постає фонетичний правопис, незначною мірою відмінний від *кулішівки*, широко застосовуваної тоді українськими письменниками й громадськими діячами. Власне Грінченків правопис в історії графічних систем української мови часів формування модерної нації науковці називають *грінченківкою* / *грінченчівківкою*. Він увійде у вжиток у 1905–1907 роках після виходу друком «Словаря української мови»³.

Графіко-орфографічні особливості рукопису п'єси у різних її частинах відмінні: I–III дії написані *ярижкою*, із незначними відступами від неї, IV–V дії — *кулішівкою*. Зміна графічних способів передачі тексту, на нашу думку, пояснюється комплексом причин. З приватного листування Бориса Грінченка відомо, що свої рукописи він давав переписувати подругам-однодумцям колеганкам по вчительським курсам у Змієві Анастасії Віцман, Любові Віцман та Марії Гладиліній (Грінченко)⁴. Так автор дбав про збереження своїх текстів у кількох примірниках, а також, ймовірно, розраховував, що переписувачки при підготовці рукописів для надсилання цензурі дотримуватимуться офіційно встановленої і дозволеної орфографії. П'єсу Борис Грінченко записував у зошиток нашвидкуруч. Про

² Ярижка. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук та ін. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 6: У–Я. С. 550.

³ Видайчук Т. Дискусія в Імператорській академії наук (1907 рік) щодо системи правопису «Словаря української мови». *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2021. № 27(3). С. 165–171. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.3.6>

⁴ Вірченко Т., Видайчук Т. Науковий проєкт «Літопис життя і творчості Б. Д. Грінченка»: від візій до практичної реалізації. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2024. № 30(2). С. 115–121. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.2.8>; Вірченко Т., Видайчук Т. Літопис життя і творчості Б. Д. Грінченка. Рік 1883. Частина перша. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2024. № 30(2). С. 122–139. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.2.9>; Вірченко Т., Видайчук Т. Літопис життя і творчості Б. Д. Грінченка. Рік 1883. Частина друга. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2024. № 30(4). С. 320–338. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.4.11>

це свідчать скорочення імен дійових осіб, відсутність розділових знаків у кінці реплік героїв, відступи від правил написання ярижкою. Здається, що саме тому IV–V дії записав кулішівкою — так йому було швидше й зручніше. Далі, ймовірно, покладався на переписувачів, адже саме вони надсилали його рукописи до цензури.

З огляду на це пропонуємо короткі зауваги графіко-орфографічного характеру, які допоможуть уважному читачеві п'єси.

У I–III діях текст Борис Грінченко подав переважно ярижкою, водночас із значними відступами від неї та варіантами написань:

- намагається вживати **ы** на позначення українського високо-середнього звука [и], проте часто її замінює на **и**: сплутує навіть у слові *гадына/гадина*, що є назвою п'єси; іноді вживає і літеру **ѣ** на позначення [и] (*тиждѣнь, вѣбачай, жалувалѣ, спасѣби / спасыби / спасиби*);
- силкується писати **ѣ** в кінці слів після твердих приголосних, але ставить його непослідовно й спорадично (особливо у II дії);
- український звук [і] передає і графічною одиницею ярижки — через **и** (*стиль, двери, риднои*), і графемою, що усталилася в кулішівці, — **і** (*дія, менший, бійся, погіршає*), трапляються випадки, що й графемою **ѣ** (*якѣй, заробленѣй*); не використовуючи **ї**, вживає **і** в комбінації з **й** для передачі звукосполучення [йі] (*йіхѣ, мойіи, йідять, йіхаты, шыйі, путящойі*) та перед йотованими голосними (*оцією панією, сторія «історія», злодієви*); у випадках подвоєної йотоції [іі] пише по-різному (*ййіи / ійі / ій / іи* — «її»);
- застосовує **ѣ** на позначення звукосполучення [йо] (*ѣго, усѣму, цѣму*) та комбінації звуків, що відповідають -ьо- (*слѣзамы, сѣгодня*);
- вживає **е** на позначення [е] (*Семень, Олена, Леся*) та для передачі звукосполучення [йе], але після голосних (*вмієте, знаєшѣ, поважає, шанує, коверзує*); проте іноді на початку слова пише **э** (*Эх!*);
- для передачі роздільної вимови застосовує **ѣ** або **ѣ** між голосним та приголосним (*здоровѣя, мѣякого, голубѣята, симѣй / симѣи, выпѣемо, убѣю*).

Графічна система ярижки дає можливість Борисові Грінченку передавати живомовне звучання з його живими фонетичними процесами: асиміляціями за дзвінкістю (*роздягаєтця, розсядѣся; одружусѣ зѣ мирку, зѣ жинкою, зѣ наймычкы*) та за глухістю (*роспалюючѣсь, распатякуваты, росердилась, сѣ Петром, сѣ хаты, сѣ смиття, с калѣткѣ*); асиміляціями за місцем і способом творення

(необаинѣй, инчый, менчѣ одѣ другихѣ, швидче); асиміляцією за м'якістю (хазяйство); явищем, протилежним вокалізації (Йродка); афerezисом (Лександрo «Олександрo», сторія «історія», чор'зна «чорт знає», ба'яке «бач яке», увиходе «входить»). Водночас окремі написання частково або повністю відповідають морфологічним принципам російського правопису, нав'язаним через ярижку (це переважно фіналь дієвідмінюваних дієслів: граютьця, доводитьця, пидперизуетця, поратимешся, смієшся).

IV-V дії записані автором у рукописі кулішівкою. Ця фонетична за своїм принципом графіко-орфографічна система для Бориса Грінченка була значно природнішою і простішою у застосуванні. Тому у цьому уривкові спостерігаємо значно менше різнописань:

- не вживає **ѣ** та **ѣ**, щоправда у перших рядках IV дії на **ѣ** ще трапляємо;
- звук [і] передає графемою **і** (підє, привіз, на дворі, ходім); звук [и] — графемою **и** (подали, пироги, потилицю), трапляється ця графема й для позначення початкового [и] (геть **ик** бісовому батькові, **иди**); звукосполучення [йі] — графемою **ї** (їсть, хазяї, моїх), проте подвійна йотація зафіксована варіантами написань (її / ii / ій);
- зберігає **ѣ** (цѣго, ѣму);
- вживає **е** на позначення [е] (Стеценка, бере, геть) та [йе] (чуєте-ж, сміє, лає, твое), але в уривку натрапляємо й на **є** (Євангелії);
- для передачі роздільної вимови застосовує **ѣ** (нѣе, памѣятала, убѣе);
- фіналь дієслів записує за фонетичним принципом (барисся, вилежуватимесся).

Тетяна Видайчук

«Сцени в V діях» «Гадина»: перше наближення

Місце збереження рукопису. Час написання і задум п'єси. У фонді першому Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського під номер 31334 зберігається чернетка рукопису п'єси «Гадина» під псевдонімом Бориса Грінченка — Василь Чайченко. П'єса була написана в 1885 році. Перші виправлення, зважаючи на почерк і якість чорнила, відбулись або невдовзі після написання твору, або вносились одночасно з появою тексту. Зважаючи на зміну жанру («драматичні картини в IV діях» трансформувались у «сцени в V діях»), появу нової дії, яка була вмонтована між першою і другою і вплинула, відповідно, на порядок нумерації, змінене чорнило і почерк Бориса Грінченка та дотримання інших правописних норм, припускаємо, що письменник повернувся до роботи над п'єсою пізніше. Водночас драматург незмінним лишив рік написання п'єси — рік постановки основного тексту.

Назва «сцен» істотно відрізняється від назв інших п'єс Бориса Грінченка й драматургів другої половини XIX століття. Очевидно, що автор використав слово як лайку, прагнучи увиразнити негативні риси характеру головної дійової особи. В усіх інших випадках, де драматург фіксував увагу до головного персонажа в назві п'єси, маємо або нейтральну, або позитивну конотацію: «Неймовірний...», «Степовий гість», «Миротворці».

Відмовляється Борис Грінченко від епіграфу — рядків з народної пісні про родинне життя «Ой, жила удівонька та на роздолі». Можливо, саме цю сюжетну лінію — стосунки свекрухи й невістки — і хотів Борис Грінченко осмислити засобами драматургічного мистецтва, але потім, зберігши концептуальний задум — родинні стосунки, ускладнив його, увиразнивши взаємини батько — син, брат — брат, свекор — невістка, дівер — невістка. Таке рішення драматурга загалом корелює з його спостереженням, висловленим у праці «Перед широким світом»: фрагменти з народного життя, які підлягали

художньому осмисленню, не повинні були бути дуже щоденними, бо це зумовлювало втрату інтересу.

Призначення «сцен». Погляди Бориса Грінченка — теоретика драми. Обираючи для переліку дійових осіб назву «лицедії», розуміємо, що п'єсу Борис Грінченко писав задля постановки на сцені, більшість текстових змін це підтверджує. Погляди Бориса Грінченка як теоретика драми сформувались пізніше, але це й очевидно, адже спостереження переконали, що автор завжди висловлював теоретичні міркування на основі тривалої практичної діяльності: педагогічної, етнографічної, літературної тощо. Так, у Чернігові в 1900 році побачила світ книга «Перед широким світом», де в розділі «Народний театр» Борис Грінченко на основі спостережень за прийняттям сільських вистав висногував щодо змісту п'єс і їх сценічного втілення. На той момент вже побачили світ і такі п'єси драматурга, як «Неймовірний, або чоловік і жінка без віри не спілка», «Ясні зорі», «Нахмарило», «Степовий гість», «Серед бурі», «На громадській роботі».

Так, драматург мав виписати виразні антагоністичні *характери*, позбавлені двозначності, пам'ятаючи, що «типи позитивні роблять значно більше враження на селян, ніж негативні»⁵; останні мусять викликати однозначний осуд. Загалом драматургові важливо максимально увиразнювати риси характерів персонажів, оскільки «позитивні та чулі риси людського характеру роблять велике враження на сільську публіку»⁶. Роль позитивних характерів не лише в тому, щоб здобути глядачеву прихильність, а й у тому, щоб був зрозумілий ідейний задум п'єси: «Без позитивних типів п'єса неминуче мусить не сподобатися глядачам із народу, і вони можуть і зовсім її не зрозуміти, бо відносини симпатичних осіб твору до негативних подій та осіб виявляють глядачам ідею твору, вияснюють думку автору, а без сього вона може лишитися зовсім незрозумілою»⁷.

Помітив Борис Грінченко і прихильність народу до *сюжетів*, «де поступово розвивається і викінчується інтрига»⁸. Сюжет також має бути цілісним, позбавленим «епізодичних малюнків» і двозначності. Основна прикмета сценічного

⁵ Грінченко Б. Зібрання творів. Педагогічна спадщина. Кн. 2. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. С. 288.

⁶ Там само. С. 294.

⁷ Там само. С. 296.

⁸ Там само. С. 307.

твору для народу — «виразність і докладність, навіть, може, підкреслена виразність висловів, ситуацій, типів»⁹.

Не менш важливими є впізнавані фольклорні елементи, зрозуміла мова (позбавлена «канцелярсько-дяківських», «чужоземних» слів), емоційні сцени. Останні особливо важливі в контексті *сценічного втілення*, адже йдеться переважно про сценічні ефекти, присутність яких зумовлена змістом п'єси, хоча, безумовно, і рівень акторської гри, і розуміння актором своєї ролі мають значення. Також і драматургові, і режисерові варто зважати на глядача. П'єса може не знайти відгуку в глядачів, «бо прості сільські люде не розуміють її комізму, окрім, звісно, тих одиниць, що своїм розвитком вибиваються з маси»¹⁰.

«Гадина»: послідовність драматурга. Борис Грінченко характеризує дійових осіб максимально лаконічно, виопуклюючи вік і родинний статус.

В авторське жанрове визначення винесена форма п'єси. Очевидно, що це не випадково, адже для драматурга було вкрай важливо увиразнити кожну дію, у якій розкриватимуться художні характери, увиразнюватимуться ті риси й поведінкові рішення, які викликатимуть або співчуття, або осуд. Відзначимо, що під час внесення змін Борис Грінченко трансформував авторське жанрове визначення з «драматичних картин» на «сцени», що свідчить принаймні про таку важливу зміну, як відмову від уривчастості на користь цілісності дії, що загалом відповідає іншим жанровим рішенням драматурга: більшість творів визначені як «драма в V діях».

Борисові Грінченкові вдалось бути максимально уважним до характерів дійових осіб, які розкриваються у ставленні до членів родини, праці та матеріальних цінностей. Зважаючи на реципієнтів п'єси, драматург використовує лексичний та синтаксичний склад мовлення персонажів як один із основних засобів характеристики. Окрім того, персонажі весь час постають в оцінках інших, але ці репліки більшою мірою розкривають своїх носіїв.

⁹ Грінченко Б. Зібрання творів. Педагогічна спадщина. Кн. 2. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. С. 308.

¹⁰ Там само. С. 292.

Драматург апелює до давнього українського звичаю, згідно з яким батько — порадник у сім'ї, мудрий вихователь дітей¹¹. Але чи вдається батькові проявляти таку мудрість, зберігати лад у родині й бути справедливим у ставленні до обох своїх синів? Яку ціну доводиться платити за толерування егоїзму або прояв слабкодухості в боротьбі з підлістю? Відповіді на всі ці питання можна отримати, прочитавши п'єсу. А роздуми, до яких вона провокує, роблять її актуальною і сьогодні, адже будь-яке суспільство потребує утвердження беззаперечної істини: маніпуляції родинними цінностями, порушення родинних традицій — найбільше зло.

Драматург максимально використовує потенціал як позатекстових, так і внутрішньотекстових ремарок, зокрема вказівку на часові й просторові обставини розгортання подій, предметне оформлення сценічної дії. Місце розгортання подій — сільська хата, тож світ речей також максимально простий і зрозумілий. У 2004 році Наталія Слюсар на матеріалі аналізу функцій ремарок у текстах І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького, М. Старицького виокремила тринадцять їх типів. Застосовуючи цю типологію, відзначимо, що домінантними є ті, що коментують мовленнєву поведінку персонажа, відтворюють його дію на сцені, адресують репліку дійовій особі, передають її настрій. Самі ці ремарки максимально помічні акторам у сільському театрі.

Зміна статусу п'єси «Гадина» від «чернетки», що зберігається серед інших рукописів Бориса Грінченка, до опублікованого твору виконає свою найважливішу місію: сприятиме науковому уточненню інтерпретації драматургічної спадщини митця, увиразнить особливості розвитку української драматургії наприкінці XIX століття, а реконструйовані зміни — дослідженням творчої лабораторії письменника.

Тетяна Вірченко

¹¹ Жайворонюк В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 29.

Kubog.edu.ua

ГА́ДЫНА¹.

Сцены въ V діяхъ²

Васыля Чайченка.

1885 р.

¹ Епіграф, закреслений Б. Грінченком:
[Ой выпыймо, мыла, та й по повный чарци,
Щобъ насъ поховалы, та й у одній ямци!
Ой вѣпыймо, мыла, та й по половынци,
Щобъ насъ поховалы въ одній домовѣнці!
Народня писня]

² [Драматычни картынѣ въ IV діяхъ]

Лицедіи³

Семень Зубъ, удивецъ, селянынъ, годъ 50.

Петро, ёго сынъ старшый.

Кулына, Петрова жинка.

Хлопецъ Кулыныны диты.

Дивчынка

Марко, менчый Зубивъ сынъ, молодой.

Леса, ёго жинка, молода, пивтора роки, якъ замижня.

Дядько Иванъ Зубъ, братъ Семенивъ.

Титка Параска, ёго жинка, пидъ литамы обое.

Наймытъ Иванивъ, парубокъ.

Олена⁴, жинка, годъ 35.

Сусидъ Семенивъ.

Переперчиха, удова⁵ пристаркувата.⁶

³ [Дієви люде]

⁴ [Слызъкоязыка]

⁵ [стара] удова

⁶ Піля переліку лицедіїв була наведена позатекстова ремарка, яка пізніше була викреслена: [Міждо першою і другою дією минає тиждень, міждо, далі — нерозбірливе слово закреслене. Міждо IV і V дією минає літо і осінь.]

ДІЯ ПЕРША

*Простора хата Семенова, у праворучь стилъ, по пидъ стинамы лавы;
у ливоручь пилъ, біля⁷ полу скрыня пидъ стиною; просто — двери у сини;
біля⁸ дверей пичь; коло їхъ-же у кутку — покинена Лесею прядка.*

Выхидъ 1

*Леся (у протягу сцены застыла стилъ, прыносить и становить мыску,
кладе хлибъ, ложкь — готуе стилъ до обиду); Кулына (до прядка пивмитка);
Диты (бигають и граютьця по хати).*

Кулына. Охъ, хочъ-бы ще трохи не прыходылы, дали пивмитка допрясты.
(Бачучи, що Леся положила на стилъ цилого хлиба). Лексandro! На-що цилого
берешъ? Адже вчора пивъ хлиба зосталося, — я одъ вечори узяла — отамъ на
польци у кутку лежить.

Леся. Я забулася.

Кулына. Забулася! Усе-бъ мякôго, а нема того, щобъ поберегты. Йісты вмі-
емо, а даваты такъ ни!

Леся. Та я й положу ёго (односить цилу хлибыну и прыносить пивъ хлиба
и килькы зачерствилыхъ скибокъ).

Хлопчыкъ. Мамо! пыты хочу.

Кулына. Адже стоить водянка, — ну й пый!

Хлопчыкъ. Колы у водянци воды нема!..

Кулына (до Леси). А ты, и воды доси не унесла⁹; батько прыйдуть обидаты, —
пыты нічого буде.

⁷ [коло]

⁸ [коло]

⁹ А ты, [панно,] и воды доси не унесла;

Леся. Та ось, заразъ...

Кулына. А доси щó робыла? Не знаешъ того, що по хазяйству треба. Йды́ по воду!

Леся. Та ось-же зберу на стиль — не кы́даты-жъ...

Кулына. Ще й огрызаецця!.. Старце!.. Чи вspiла, чи не вspiла замижъ выскочыты, а вже вона хазяйка! Молода ще дуже! (*Устає и становть у кутокъ прядку*). Тутъ-бы дило треба робыты, — так за нею ще ходы: воды не унесла — доводытця йты.

Леся (*мовчки убира на стиль*).

Кулына (*бачучи, що Леся ничόго не каже*). Якъ-же! дытына пыты хоче, такъ дождыдатыметця, помы ты тамъ поратымешся тры дни и тры ночи. Бачъ, якъ панья яка похожа — нема того, щобъ скоренько упоратысь. Наймычку ще до васъ треба.

Дивчынка. Такъ и вѣ насъ, мамо, наймычка буде? Якъ у Стецькового батька?

Кулына. Та доведетця жъ за оцією ледащыцею найматы, якъ вона ничόго не робыть.

Дивчынка. Мамо, а я бачыла, що й вона робыла — вона пряла.

Кулына. Геть одчепысь! Знаешъ ты тамъ багато. (*Штовха дивчыну одъ себе; та, засмучена, одходе.*) (*До Леси*). Ну, вже, панно, якъ соби хочешъ: хочъ пануй, хочъ ни, а меншою я тоби не буду, — отъ що!¹⁰ Не такого ты роду, щобъ я передъ тобою корылася! Пышайсь про мене хочъ и розсядсья, а я тоби у послузи не стану.

Леся. Господы! Та хйба-жъ я кого прошу за себе робыты, чи-що? Адже, здаецця, и такъ руки склавшы не сыджу.

Кулына. Та де вже такъ! Така робоча, що куды тоби! Тилькы й вмиете згорда одмовляты! Ну, та брешешъ! уже жъ такы я старша одъ тебе, я тутъ хазяйка, а не ты, прыблудо!

Леся (*почервонившы*). И не грихъ вамъ такъ казаты! Яка-жъ я прыблуда?

Кулына. Бачъ! ще грихомъ докоряє мини! Та ты-бъ, погана, упередъ¹¹ на себе роздывылася, яка ты сама праведна. Недурно тоби Господь мылосердныи дитей

¹⁰ ... а меншою я тоби не буду, [не буду] — отъ що!

¹¹ [першъ]

не дає! Не дурно на тебе благословення божого нема! Бачъ! ще й сердятця що йїхъ прыблудю назвали! Де вже панъ! по наймычкахъ тягалася — тягался, ажъ покы вже нікуды стало, — такъ тоди й пидчепыла отого дурня Марка. Знайшовъ цяцю — нічого казаты!

Хлопчыкъ. Мамо! воды (*сипає маты за спидныцю*).

Кулына. Та цыть, каторжне! Саме до тебе тутъ! Оту панію попрохай, щобъ воды дала.

Леся (*скинчывшы збираты обидъ*). Та Господѣ! Отъ-же скинчыла й пиду!

Кулына. Насылу надумалася! Слава тобі Господы!

Леся (*одяга свѣту*).

Кулына. Не рушъ тієи свыты! Свою визьмы, що сама прыдбала.

Леся. Не ваша-жъ вона, Маркова.

Кулына. Маркова! Багато твій Марко назароблявъ тутъ! Мы съ Петромъ робылы. (*Леся пидперізуєтця и вѣхде съ хаты*). Тилькы й уміють ростягаты! У! зненáвысна!

Выхидъ 2

Увиходятъ Семенъ съ Петромъ.

Семенъ. Ну, що обидъ, скоро? (*Почынають обыдва роздягаться*).

Кулына. Заразъ выйматиму... та хлиба ще треба наризаты.

Петро. Двое сыдило, не могли ранише наризаты. Йісты хочетця, якъ собаки, а ты дожыдай йїхъ!

Кулына. А чимъ-же я вынна, колы тій паніи задрипаній схотилося пивъ дня носыти хлибъ то на стилъ, то съ стóлу та ще й воды не прынесла¹². Теперъ хлиба не наризавшы, побигла по воду.

Петро. Сáме якъ обидаты, тоди й по воду бигты. (*Почынає краяты хлибъ, а Кулына выймає¹³ съ печи горщыкы и сыпле борщъ*).

Семенъ. А Марко-жъ де?

¹² прынес[ты]

¹³ [витяга]

Кулына. Та винъ-же зъ вама городывъ?

Семень. Винъ ще ранишъ у хату пишовъ.

Кулына. Мабуть-же десь съ своею панією цилуютця.

Петро. У йіхъ, здаецця, тилькы й дила, що цилуватыся!

Кулына. Та якъ-же! Разивъ съ пъять до обіду убижыть у хату, подывытця чи жыва ще, чи не вмерла ёго Леся. А вона якъ кобыла здорова! Сыдыть та писні выпивуе, а скажешъ, щобъ робыла — огрызаецця.

Петро. И справди, тату. Ще воно таке, що одна робыть, а друга — ни до холоднойі воды, та ще й слова йй не кажы, наче вона тутъ старша одъ усихъ.

Семень. Ну, що-жъ? ну, якъ не робыть, то щó-жъ? то й провчыты можно...

(Сидает за стиль, за йімъ Петро, обыдва хрыстючысь).

Кулына. Давно-бъ треба, а то вже запышалась дуже.¹⁴ Ви, тату, не нею гарненько гримнить, щоб злякалась та знала, що то батько каже.

Семен. То-що, я й гримну. Нехай не брышка.

Петро. Та вы тилькы кажете, тату, а никола до дила не зробіте.

Кулына.¹⁵ Я йй кажу: Я татови пожаліюсь. А вона мини: що мини тато! винъ и курку боитця заняты.

Семен. Хто, я боюся, я? Ну, я-ж йй дам! *(У синях чути розмову).*

Кулына. Идутъ уже.

Выхидъ III

Увиходять Марко, за йімъ Леся зъ видрамы.

Марко почына роздягатысь, а Леся вылива воду зъ видеръ у водянку коло дверей.

Семень. Давно-бъ уж часть до обиду, щось стариши не дожыдались. *(Побачывшы не зовсимъ прочыненни двери, до Леси).* Та не холоды мини хаты, бо

¹⁴ **Кулына.** Давно-бъ треба, а то вже запышалась дуже. *[(У синяхъ чути розмову.) Идуть уже.]*

¹⁵ [**Кулына.** А вона он уже мини сёгодня оце тикы що] **Кулына.** Я йй кажу...

ты у лись по дрова не пойдешь! (*Леся прѣчиня двери*). А то гляды, щоб я тебе не провчывъ!¹⁶

Марко, роздягышыся, хрыстыця и мовчкы сидае за стилъ коло батька.

Кулына сидае зъ другого боку коло Петра, биля нейі диты.

*Леся роздягаецця и сида биля Марка. Вси йідають.*¹⁷

Петро. Та й борщъ-же солоный! (*На бикъ до Леси*). За поцилункамы й посо-
лыты не вміють до пуття.

Марко. Ты про поцилункы, брате, краще мовчы. А про борщъ, — то я самъ
бачывъ, що ёго Кулына варыла. (*Петро замовка й йість*).

Семень. До вечора треба буде догородыты, а то завтра на поле йіхаты.¹⁸

Петро. Загородышь — у двохъ!

Семень. Якъ у двохъ? Хиба ты не городытымешъ?

Петро. Та я городытому... у мене жинка стара.

Марко. Ну, а колы ты, брате, городытымешъ, то про другихъ мовчы,
бо други й самы знають якъ треба робыты.

Кулына (*бурчыть*). Знають, та не дуже.

Марко. И свойій жинци, Пётре, скажы, щобъ вона не дуже распятякувала,
бо я того не люблю.¹⁹

Семень. Та воно й ты хвацький распятякуваты.

Марко. Що-жъ, тату! Хиба я не роблю чи-що? Вы́ не помичалы мене, щобъ я
линувався, а то якъ усяке ще лизтыме у вичи...

Семень. Ну, мовчы! Знаемо, що довго языки обое съ своею прыплентачкою.

Марко. Тату! вона не прыплентачка, а моя жинка!

¹⁶ Це речення написано іншим чорнилом. Вірогідно, дописано під час пізнішої роботи над п'єсою.

¹⁷ *Вси [мовчкы] йідають.*

¹⁸ ... а то завтра [треба] на поле йіхаты. Навпроти цього речення написаний олівцем знак питання.

¹⁹ ... бо [други й] я того не люблю.

Семень. Огрызнысь ще, то, може заципыть! (*До Леси*). А тебе, колы твій чоловік не навча, то я навчу! Ты мини дило робы, а дивчынкы съ себе не вдавай! Ты слухайсь, що тоби кажуть, а своїмъ рѣбомъ не ходы!

Леся (*несмиливо*). Я, тату, слухаюсь...

Кулына (*бурчыть*). Якъ-же! Така саме, що послушаетця!..

Семень. Слухаюсь! Тилькы языкомъ слухаешся. Ты звыкла, по наймахъ живучы, старшыхъ не поважать. Ты подумала бъ про те, що ты сирота, що въ тебе й сорочки путящей нема. Подумала-бъ, щѣ ты була и чимъ тебе теперъ зроблено! Якъ добру у господу увелы, а вона ще й з батька знущаетця²⁰.

Кулына. Ий слово, а вона тоби на видворотъ двадцять. Сѣгодня кажу: унесы воды...

Леся (*тихо*). Хиба жъ я не унесла?..

Семень. Цыть! Колы тоби кажуть, навчають, такъ мовчы та слухай. Не крутыголова якъй небудь тоби каже, а батько, щобъ шанувала старшихъ.

Марко.²¹ Тату! та кого-жъ вона не поважае, кого не шануе²²? Адже вона васъ, здаецця, слуха?

Семень. Усихъ ий тутъ треба слухаты, бо найменша вона! Чого вона загрызаетця съ Кулыною та не робыть того, що ий кажуть? Чого вона мене не боитця? Чого? Хиба я не батько ий, га? Кажу тоби хай мене боитця и слухаетця усих, бо найменша вона.²³

Марко. Тату, черезъ вищо-жъ вона тутъ менша одъ усихъ.

Семень. А черезъ те, що менша та й годи!

Марко. Хиба вона робыть менчъ одъ другыхъ, хиба одъ роботы выляе? Робыть, може, й бильшый, нижъ хто инчий...

Кулына. Це вже чи не на мене закыдка?

²⁰ ... а вона [тилькы й зна, що не слухаетця] ще й з батька знущаетця.

²¹ **Марко.** [котрый у протягу цієї розмови неспокійно сидив и все порывався щось сказати:]

²² [слуха]

²³ У цій репліці останні чотири речення написані іншим чорнилом, вірогідно, пізніше, під час роботи над п'єсою.

Марко. Та вже на кого-бъ тамъ не було... на злодієви волосся горить... И нема черезъ вищо мойій жинци меншій одъ усихъ буты...

Семень. А я тобі кажу, що буде вона меншою и буде батька бояться и старшой невестки Кулыны слухатися!²⁴

Марко. Тату! никóлы ще не було того, щобъ я або вона васъ не послухалысь. То святой законъ батька шануваты. А вже, щобъ усякого, хто гарчатиме, та й слухатися, то це шкода!

Семень. Якъ то шкода? Якъ?

Марко (*похмуро*). Та такъ, тату: не буде Леся корытыся Кулыни. Мы однакови съ Петромъ браты, то й жинкы наши рівни у симьї.

Петро (*круте головою*). Ну, це хто-й-зна... Мабуть я не послідній почавъ робыты...

Кулына (*кываючы на Марка*). Оттакый теперъ свить наставъ: такъ батькови ридному одмовляють.

Марко. Мовчы ты, гадыно!

Кулына (*схоплюетця зъ мисця*). Я гадына? я? А щобъ те не диждавъ съ своєю обидранкою!..

Семень. Мовчить! Цытьте. Я усих розсужу.²⁵ (*До Марка*). А ты, идолова лычыно, це що таке верзякаешъ? Проты батька вже стаешъ? Га?²⁶

Марко. Я, тату, проты васъ не стаю, а нехай чор'зна-що не вьязне та воды не каламутыть!

Кулына (*схоплюетця*). Так це я воду каламучу? я?

Петро (*на жинку*). Цыть поky! (*Та сидае*).

Семень. Нихто тутъ не каламутыть ничóго! А тобі и затіпанци твойій кажу: якъ не буде корытыся, то погуля мій ципóкъ по йїї спыни такъ, що ажъ сумно

²⁴ У реченні після слів «меншою и буде» решта тексту написано іншим чорнилом, вірогідно, під час пізнішого доопрацювання п'єси.

²⁵ Речення дописано на берегах зошита. Його місце в тексті визначено на підставі позначки автора (✓).

²⁶ Речення дописано іншим чорнилом.

йій стане! Бо вона вже дуже довгий язык проты батька мае. Та й ты: гляды мині!
Боронь тебе боже батька не боятысь! Провчу!²⁷

Леся тымъ часомъ плаче, не йість.

Выхидъ IV

Ти-жъ и дядько Иванъ.

Дядько (*увиходе*). Добрыдень! съ середою! Хлибъ та силь!

Семень. Здоровъ, брате! Спасыби! Просымо до хлиба-солы!

Дядько. Йіжте на здоровья!

Петро. Та сидайте, дядьку!

Дядько. Та спасыби, я вже обидавъ (*сида одъ краю биля Леси*). Що це у васъ тутъ за спирка?

Семень. Та це, бачышь узялы невестку на свое горе, а теперъ панькайся зъ нею!

Дядько. Якъ?

Семень. Та якъ! Казавъ Маркови не беры — зъ наймычкы та ще съ сыроты не буде путящего, бо не буде батька шануваты.²⁸ Та ни! въ одну сылу — визьму! Отъ и взялы съ сміття, посадылы въ добро! Такъ воно-жъ на те не вважае, що самé съ сміття — панувати хочетця.

Дядько. Та вно знаешъ, брате, ще молоде, зелене... Що на ёго налягаты? Пожыве — звыкне...

Кулына. Мабуть!..

Семень. Та я-жъ йійі не на лыхе направляю, а на добре! Такъ ни! — вона розумница, а старый батько и розумъ уже загубывъ и слухатыся ёго не треба!²⁹ Та хочъ-бы ще вона одна, а то й цей дурень (*показуе на Марка*) коверзуе!

Марко. Тату, якъ-же я коверзую?

²⁷ Останні чотири речення в репліці написані іншим чорнилом, вірогідно, пізніше.

²⁸ Слова «бо не буде батька шануваты» дописані іншим чорнилом, пізніше, про що стверджуємо на підставі використання автором позначки (✓).

²⁹ Словосполучення «и слухатыся ёго не треба!» дописано іншим чорнилом.

Семень. А такъ коверзуешъ, що не бороны йійі, колы я кажу, бо я вамъ батько!

Марко. Що-жъ, тату, якъ дило, то я й самъ не мынаю, а якъ ни за-що...

Семень. Такъ це вже батько ни за-що чипляетця? (*Схоплюетця*). Ахъ ты ледащо погане! Та я-жъ тобі!

*Леся, плачучи, выбигає съ хаты.*³⁰

Дядько. Та годи-жъ бо, годи! не робить бешкету! Хай ёму цуръ!.. Обійдетця якось!.. Сидай, брате, та ось, по обиди, краще побалакаемо: у мене есть дило до тебе.

Семень (*сида*). За такимъ ледащомъ хиба втерпышъ... (*Погляда на Марка*). Якъ-же!..

*Марко мовчки устає, хрыстытця і виходе.*³¹ Де-який часъ уси сыдять мовчки; симья обиди. Дали втыраютця, почынають уставаты, молятця Богу.

*Кулына почына прыбираты, потим выходить съ хаты.*³²

Семень. Пётре, идь-жъ та зачынайте ще цей бикъ, що одъ хаты, городыты.

Петро. Заразъ! (*Одяга свиту, бере шапку и вьходьить*).

Выхидъ V³³

Дядько и Семень.

Дядько. Слухай, брате! я до тебе ось про вищо: йіздивъ я оце до Стець-кивського пана...

³⁰ *Леся, плачучи, выбигає съ хаты.*

[**Выхидъ V**

Ти жъ, без Леси]

³¹ *Марко мовчки устає, хрыстытця і виходе.*

[**Семень.** Чого-жъ тикаешъ за жинкою? И дообидаты ніколы?

Марко. Найівся (*выходе*).

Вихидъ VI. *Ти жъ, безъ Марка.] Де-який часъ уси сыдять мовчки...*

³² *Кулына почына прыбираты, [вынос] потим выходить съ хаты, [дити].*

³³ [**Выхидъ VII**]

Семень (*виймає кесетъ и люльку*). До Пазьченка?

Дядько. Еге! У ёго, казано, картопля якась дуже рання була, такъ хотять на насиння хочъ зъ мирку купыты...

Семень. Що-жъ, купывъ? (*Набиває люльку*).

Дядько. Де тобі? Бисивъ панъ дорого через ладъ правыть... Такъ оце, кажу, бувъ у ёго, винъ и каже мини, що шукає собі³⁴ пару воливъ купыты... «Нѣтъ-ли, каже, у тебе, Иванъ, на примѣти...» А якъ ты, бачъ, казавъ мини, що думка свойіхъ половыхъ, збуты, то я й сказавъ ёму.

Семень (*выкрешує вогонь, запалює люлюку, йде до дверей, сидає на порози, одхыля трохи двери, курить и дымъ выпуска у сини*). Що-жъ винъ?

Дядько. Та винъ каже, що купыв-бы... Хай каже прыйіде, побалакаемо...

Семень. Думка така, що продаты-бъ... И до ярмарку ще далеко...

Дядько. Одначе-жъ тобі, брате, у ярмарокъ ще у Сумы тягтысь зъ йімы треба, а тутъ пивторы верствы — не двадцять — дойіхаты до Пазька не штука.

Семень. Та воно звисно, не штука, такъ-же чи дасть винъ цину? Цимъ панамъ дрибненькымъ усе якъ-бы дешевше.

Дядько. Та вже ёму теперъ нікуды подитыся — треба даты цину, бо у ёго оце вилъ здохъ — орудуваты нічимъ, а ёму до ярмарку ниhto не продасть. Треба буде даваты! А ты ще й про те подумай: на ярмарку йіхъ не одна пара буде, тамъ скоріше цину зйбють.

Семень. Та воно такъ... И Петро каже, щоб волив цих продаты...³⁵ Треба буде послаты когось съ хлопцивъ. Кулыно!

Кулына (*зъ другои хаты*)³⁶. Чого?

Семень. Збигай, покличъ Марка. (*Устає одъ дверей и сидає на лаву*).

³⁴ [мини]

³⁵ Речення дописане на берегах зошита. Місце розташування в тексті встановлено на підставі використання авторської позначки (✓).

³⁶ Ремарка написана іншим чорнилом поверх закресленого тексту. Частина закресленого тексту подана нерозбірливо, вдається реконструювати лише словосполучення: «перемива посуду».

Кулына. Заразъ!³⁷

Семень. Каже Петро, що³⁸ якъ-бы пивторы сотни давъ, то можно-бъ вид-даты... Волы добри...

Дядько. Та дасть! Кажужъ тоби, що нічимъ ёму теперъ орудувати, а здо-бути ніде, бо хто ёму перезимувавши продасть. Та тилькы³⁹ дывуюсь и тоби, брате: на вищо⁴⁰ ты продашь? Хиба волы яки — не робочи, чи шо-бъ то?

Семень. Та такъ... На вищо я йіхъ держатыму... Адже ще дви пары е...

Дядько. Та ус-жъ...

Выхидъ VI⁴¹

Ти-жъ и Марко.

Марко (*увиходить*). Чого, тату?

Семень. Запряжешъ коня та збигаешъ у Пазькивку.

Марко. А чого?

Семень. Панови треба воливъ пару — хоче нашихъ купыты... Такъ скажы, що батько, колы-що, то продавъ-бы.

Марко. Якихъ-же це?

Семень. Звисно, — половѣхъ.

Марко. Тату, на вищо йіхъ продаватѣ? Хиба вони въ хазяйствѣ не здадутця? Адже у насъ — слава тоби, Господы — ё що робыты.

Семень. Знаешъ ты тамъ багато! Слухайсь, колы тоби кажуть, а не базикай!.. Такъ скажы, що колы хоче панъ купыты, то нехай або прышле кого, або самъ прыйіде подывытиця. Чуешъ?

Марко. Та чую, тату, та тилькы-жъ волы ти и дома здадутця...

³⁷ **Кулына.** Заразъ! [(выбигае, диты йдуть за нею)]. Після цієї репліки автор планував завершити вихід VII, оскільки далі був наведений такий текст: [**Выхидъ VIII. Семень и дядько Иванъ**], але оскільки він закреслений, можемо стверджувати, що ще в момент написання п'єси, вихід VII був дописаний.

³⁸ Словосполучення «Каже Петро, що» дописано іншим чорнилом, із використанням позначки (✓).

³⁹ слово дописане іншим чорнилом.

⁴⁰ до сполучника «що» іншим чорнилом дописано «ви».

⁴¹ [**Выхидъ IX**]

Семень. Побазикай ще! Робы, що кажуть!., бо тобі батько каже, а не хто инший.⁴² Запрягай та й йідь, не гай часу! (*Одягається и виходе*).⁴³

Выхидъ VII⁴⁴

Марко и дядько Иванъ.

Марко. Це вы, мабуть, дядьку, сказали батькови про волы?

Дядько. Та я-жъ...

Марко. И на що було казаты!

Дядько. А що?

Марко. Та хйба не знаете, на вищо це продається? Це усе ота проклята забрала до рукъ и Петра, и батько, та й верховодыть, якъ схоче.

Дядько. Се-бъ то ты про Кулыну?

Марко. Та вже-жъ...

Дядько. А йій хйба що съ того, чи будуть волы, чи не будутъ?

Марко.⁴⁵ То вжеж мабуть щось выгадалъ. Уже тут доброго не сподивайся.⁴⁶ Я вже знаю, що ци гроши не на добре пидуть... Та й волив жалко...

⁴² Частина речення «бо тобі батько каже, а не хто инший» дописана іншим чорнилом між рядками, вірогідно, пізніше.

⁴³ (*Одягається и виходе*) [*Марко мовчки одягається и виходе.*]

⁴⁴ [**Выхидъ X**]

⁴⁵ Уся репліка Марка написана на берегах зошита іншим чорнилом. Перша редакція репліки викреслена: [[Якъ-же що] Та батько жъ давно вже обицялыся йімъ садокъ сусѣдынъ прыкупыты и на йіхъ запысаты сусида, бачъ, садокъ продае. Ну, а грошей нема усихъ. Такъ оце хоче, щобъ батько ти гроши, що за воливъ, прыклавъ до тыхъ, що ё, та садокъ та й зъ левадою й купыв. Воно й станетця, що йімъ садокъ буде, а у насъ [спильного] умисного хазайсьтва пара воливъ такихъ, що я за йіхъ и дви сотни давъ-бы, пропада!] Варто відзначити, що спочатку Б. Грінченко редагував цю репліку. Про це свідчить закреслення слів [якъ-же що]. Іншим чорнилом написано початок речення «Та...», а також додано іншим чорнилом словосполучення «давно вже». Але драматург прийняв рішення переписати репліку, закресливши перші чотири рядки горизонтально, а потім всю репліку навхрест.

⁴⁶ То вжеж мабуть щось выгадалъ. [Трохъ чи не садок сусидѣн купуватъ (сусид тут садок и продае. То я вже чув, що хочуть купѣты и на самого Петра запысаты.] Уже тут доброго не сподивайся.

Дядько. Гм...⁴⁷ Я й самъ бачу, думаю: що воно за знакъ — проты веснѣ волю продаваты. И пытався я — не каже мині братъ.⁴⁸

Марко. И не скажутъ. Тилькы знаю вже, що загинулы волю. Ух, ладу нема!⁴⁹

Леся (*увиходе и мовчки сидае прясты*). Эх.⁵⁰

Дядько. Та скажи мині, чого це у васъ тутъ так воно ведетця.⁵¹

Кулына увиходе въ хату, бере мовчки пряжу и вѣходе.

Дядько.⁵² Куды це вона?

Марко. У другу хату прясты. Бачъ, росердылась такъ, що зъ намы й сидиты не хоче.

Дядько. Та Богъ зъ нею — нехай соби йде!.. Такъ я-жъ кажу, чого це у васъ суперечка така зайшла?

Марко. Багато казаты, та нічого слухаты! Воно ще якъ я женився, такъ мині просвітку не було: такой-сякий, наймычку, прыплентачку берешъ! Хазяйськихъ дочокъ тоби немае! Було таке, що «съ хаты, кажуть батько, выжену, якъ ййй візьмешъ».⁵³

Дядько. Ну, а дали-жъ якъ уже жъ? Згóдылыся нерозбірливо що-бъ то?

Марко. Та вже-жъ треба було згóдытыся, якъ нікуды було, бо я сказавъ, що хочъ шо не робытымуть, а я оженюсь: мині двадцять другый рикъ пишовъ — пипъ звинча. Покрыну, а одружусь зъ нійю. Ну, а я-къ робитныхъ у симьйі...

⁴⁷ [Такъ óнъ воно щó! А я й не знавъ.] Гм... [Оце-жъ то.]

⁴⁸ Цією реплікою Б. Грінченко планував завершити Вихід Х, оскільки після неї йшов текст: [**Вихидъ ХІ. Ти-жъ и Леся.**]

⁴⁹ Ця репліка Марка дописана іншим чорнилом й іншим почерком, вірогідно, пізніше.

⁵⁰ [**Марко.** Ото-жъ бо, дядьку, й гірко, що однаково робишъ, а шана тоби не однако-ва.]

⁵¹ Та скажи мині, чого це у васъ тутъ [ладу нема?] так воно ведетця.

⁵² [**Марко.**] Дядько.

⁵³ Було таке, що «съ хаты, кажуть батько, выжену, якъ ййй візьмешъ». [И все вона, ота Кул. настренчуе. То батько, знаете, таки, що покы их не штовхнуты, то не зроблять. А вона [що набреше бат] уміє так набрехаты батькови, що хоч як, а росердятця вони. А вже знаете, як росердятця, то тут уже годи. Ну, й не давали мині просвітку.]

крутылысь крутылысь, та й кинулы.⁵⁴ Ну, такъ ото якъ оженився, дѣвлюсь, колы на йійі шыйі (*показуе на Лесю*) уся робота. Я кажу Кулыни: ни, цѣго не буде, дилітця роботою рівно. Ну, съ того часу и завелось, и завелось: тій хочетця над усимъ верховодыты, а я не даю. Отъ и грызня. Мини-жъ то ничо́го — я йійі выла-явъ, та й пишовъ до свого дила, а Леси, то вже такъ, що й дня безъ слизъ не буває.

Дядько. А батько?

Марко. Що батько! Батько у йіхъ у рукахъ — у Петра та в Кулыны. Батько, помы их не пидштовхнуты, то вони мовчатимуть. А Кулына ця пидштовхнуты умие: так набреше, що хоч шо, а росердить батька. Ну, а тоди вже лѣхо! и люблять іи батько — усе намъ очи вѣколюють нею: оце невестка, такъ невестка! Що Петро та Кулына⁵⁵ схочуть, те батько й роблють. И щодня спирка, щодня лайка. Я мовчу помы, а въ само́го такъ злисть у грудяхъ и пидіймаецця.⁵⁶

Дядько. О! Марку! Ты не ремствуй на батька. Адже винъ тебе на свить поро-дывъ, вѣгодувавъ — ёму й научаты подоба.

Марко. Та я дядько до науки зъ дорогою душею... Та якъ-бы-жъ за дило!.. А то ни за вищо, усе⁵⁷ черезъ тугадыну!.. Такъ у мене наче у грудяхъ що займетця — не можу стерпиты, якъ по дурному хто чипляетця!

Дядько. Ну, та ще-жъ ни разу йійі не бывъ (*кыва на Лесю*).

Марко. Ни, ще не було. А похваляютьця батько часто...

Дядько. Ну, та то що!.. На те винъ батько... Ну, а оця вже Кулына! И що вона за жинка така ця про́клята захвóйданка! Така вона й дивчыною була, що й ридній матери просвитку не давала.

⁵⁴ ... крутылысь крутылысь, та й кинулы. [**Дядько.** Ну, а невестка-жъ якъ? **Марко.** Та воно такъ соби; наче й ничо́го тоди була: пособныця каже мини буде... Ну, я соби мовчу, думаю: наврядъ! **Дядько.** Та вона така, що любыть верховодыты.] Ну, такъ ото якъ оженився, дѣвлюсь, колы на йійі шыйі (*показуе на Лесю*) уся робота.

⁵⁵ [вони]. Словосполучення «Петро та Кулына» вписано іншим чорнилом та іншим почерком Бориса Грінченка.

⁵⁶ 3–5 речення репліки Марка до слів «усе намъ очи вѣколюють нею» написані на берегах зошита іншим чорнилом, вірогідно, пізніше. Мсце розташування в тексті встановлено завдяки використанню автором позначки (✓).

⁵⁷ Лексема «усе» написана іншим чорнилом, вірогідно, пізніше, оскільки автор її місце в тексті позначив за допомогою позначки (✓).

Марко. А теперь ще покращала.

Дядько. Та чи не можна-бть хочъ якъ нѣбудь поладнаты зъ йімы, щобъ цѣго бѣшкету не було?

Леся (*покидаючи прѣсты*). Господы, дядьку! Та хибѣ-жъ я йій не корюся, чи що? Уже-жъ, щѣ не скаже — усе роблю. Иноди Марко каже: «не робы того або инчого», а я усе такы зроблю, думаю: може воно такы на добре повернетця. А жъ воно ба' яке добро!

Дядько. Сторія!

Марко. Така сторія, що хочъ зъ госпѣды тикай.

Дядько. Ну, чого тамъ ще тикаты!

Марко. Та якъ чого? Якъ що дня отака грызня, то й не схочешъ, а втечешъ. Або выженуть — хочъ середъ поля осѣлюйсѣ.

Дядько. Ну ни! Выгнаты не выжене. Схоче оддилыты, — хату дастъ.

Марко. Якъ дастъ...

Дядько. Ничѣго! Може воно потроху обійдетця... Де-жъ це батько? (*Устае*).

Марко. Та пишлы-жъ мабуть городыты... Мы оцѣ забалакалысѣ, а минѣ треба йіхаты — бодай ёго не йіздыты такъ!

Дядько. Та й минѣ вже треба... До батька твого ще зайты... Бувайте здоровѣ, мойі голубьята, та не журитця⁵⁸ (*выходыть*)⁵⁹.

Марко, Леся (*укупи*). Бувайте й вы здоровѣ, дядьку!⁶⁰

Выхидъ XII

Марко. Треба кожуха одягты. (*Скыда свѣту, пидходыть до Леси*). Голубко моя! не журыся цимъ — хай ёму лыхо!

⁵⁸ «Бувайте здоровѣ, [дядьку,] мойі голубьята, та не журитця». Викреслена лексема була написана помилково, вірогідно, через поспіх у нотуванні репліки.

⁵⁹ Ремарка «(*выходыть*)» написана іншим чорнилом та іншим почерком Бориса Грінченка.

⁶⁰ **Марко, Леся** (*укупи*.) Бувайте й вы здоровѣ, дядьку!
[Дядько *выходыть*]

Леся. Охъ, Марку, и рада-бъ не журиться, такъ хочъ-бы жъ воны мене на хвылыночку покынулы грызты.⁶¹

Марко. Отъ Йродка! Та за вищо вонѣ сёгодні вчепѣлыся?

Леся. Та такъ, ни за́-що. И казаты не хочетця. То за воду, то за свѣту, то ще за що.⁶²

Марко. За свыту? як?⁶³

Леся. Визьмы, каже, свою свѣту, що сама придбала, а це не твоя. А я-жъ твою, Марку, одягла.

Марко. Усе-бъ загарбала проклята тварюка. Ну, знатыме-жъ вона мене колысь!

Выхидъ XIII

Ти-жъ и Петро.

Петро (*увиходячы, до Марка*). И чогобъ я тутъ товкся, колы давно пора йіхаты!

Марко. И пойіду!

Петро. Колы-жъ? смеркомъ? Насыдышся ще биля жинкѣ.

Марко. Брате, не встрявай не въ свое дило! Я за тобою и за твоею жинкою не доглядаю, по скильки вы у двохъ сидѣте! То-жъ не встрявай, кажу!

Петро. Чого крычышъ? Хиба не правди кажу?

Марко. Брате! кажу й я тобі: мовчы, поky чого поганого не було.

Петро. Вельке лыхо, якъ сказавъ про ёго панію!..

⁶¹ **Леся.** Охъ, Марку, и рада-бъ не журиться, такъ хочъ-бы [вже] жъ воны мене на хвылыночку покынулы грызты.

⁶² **Леся.** Та такъ, ни за́-що. [Я стала обидаты збиратѣ, а вона пряде — поспишаетця бильше соби напрядсты, – вона-жъ ничего на симью не дае. А хлопецъ попрохавъ воды — воды нема. Вона й напалась: ничо́го не робышъ, а водѣ нема. [Я й кажу] Ну, й почалась грызня... Я вже вхопыла свытыну, та поводу тикать! Такъ и за свѣту прычепылася...] И казаты не хочетця. То за воду, то за свѣту, то ще за що. Репліка викреслена навхрест. Речення «И казаты ... то ще за що» дописано іншим чорнилом, іншим почерком.

⁶³ Репліка, окрім імені дійової особи, написана іншим чорнилом, іншим почерком Бориса Грінченка. Першопочатково була лише репліка «Як?»

Марко (*кынувшиьсь*). Брате!

Петро. Та хай тоби тоби чортяка зъ нею! (*Иде съ хаты й грюка дверима*).

Выхидъ XIV

Марко (*ходячы по хати*). И цёго вже навчылы, и цей вже почавъ базикаты. То все бильшъ мовчавъ, а теперь вже й цей почи́на. Ни, мабуть наврядъ чи жѣтъ намъ тутъ.

Леся. Мабуть такъ, Марку... Та куды-жъ мы подинемося тоди?

Марко. Свит шырокий — ё у насъ головы, ё руки: зна́йдемо соби шматокъ хлиба.

Леся. Охъ, хто ёго зна... (*Замыслиюетця*). И все це черезъ мѣне, коханий мій. Якъ-бы ты одружывся зъ другою, не бравъ-бы мене, не було-бъ тоди цёго.

Марко. Лесю, голубко! ну, що-бо ты кажешъ!

Леся. Правду, мій голубе! Адже-жъ ты ранише ладнавъ съ симьею. И якъ-бы зъ инчою одружывсь, то ладнав-бы. Выходить, що черезъ мене тоби горе.

Марко (*обнима ййй*). Лесю, зоренько! Не кажы-бо такъ... Эх, треба йіхати, не викрутися.⁶⁴

Леся. Йідь, голубе⁶⁵, та вертайся швыдче, а то безъ тебе, щобъ якої бучи не збылы.

⁶⁴ **Марко** (*обнима ййй*). Лесю, [голубко] зоренько! Не кажы-бо такъ... [Хиба-жъ я мигъ зъ другою одружитися, колы ты мое едыне ясне сонце? Та съ тобою мини у сто разивъ быльше лыхо — не лыхомъ буде!] Эх, треба йіхати, не викрутися. Останне речення репліки — іншим чорнилом.

[**Леся** (*прыпада до ёго*) Господѣ, Марку, и за вищо ты мене такъ любышъ? Чи за те, що я тоби горя стилькы прынесла?

Марко. Цыть, Лесю, цыть! За те я тебе люблю, що тыха ты, якъ голубка тыха й добра. За добре сердце твое люблю, за щыру правду твою люблю и за все, за все люблю! (*цилуе ййй*)

Леся (*Схыляючысь до ёго на плече*) А за горе, що черезъ мене терпышъ?

Марко. Люба моя! не кажи того!.. (*Съдятъ трохы мовчкть, обнявшиься*.) Одначе треба вже йіхаты, а то справди пизно. Пропадутъ волы ни за цапову душу. (*Цилуе Лесю и устае*)]

⁶⁵ [мій любый]

Марко (одягаючи кожуха и пидперизуючысь). Не барѣтымусь! (Бере шапку). Прощавай, голубко! (Выходитъ).

Выхидъ XV

Леся сама.

Леся. Охъ, зайідять воны мене, чуеть мое сердце, що зайідять! Въ несчастливѣй день-годѣноньку я, мабуть замижъ пишла. (Замыслюетця). І за вищо винъ мене такъ любыть!..⁶⁶ (Трохы помовчавшы). Така вже доля! Одно щастя на свити, та й те люде однимають! (Почына прѣсти, потыхеньку наспивуючы, дали все голоснише, нареши ти спива:)

Маты сына та оженя,
Та невесточкѣ не залюбыла:
Узяла невесточѣ не до любовы,
Не до любовы, не до розмовы,
Не чорныхъ бривъ,
Не до ласкавыхъ сливъ.
Вырядыла сына у дориженьку,
А невесточку до табуночка,
Та до табуночка стадо коней пасты.
Вона пасе, прыговоруе:
«Ой йіжъ-же ты, коню, зелену траву,
Пый-же ты, коню, холодну воду,
Поки мій мылый зъ дороги прыіде,
Та впьять до мене, упьять-же зайіде».
Ой то-жъ мылый полемъ повертае,
Та свою мылу въ поли зостривае:
«Ой пойдѣме, жинко, до матери и въ гости!..»

⁶⁶ Охъ, зайідять воны мене, чуеть мое сердце, що зайідять! Въ несчастливѣй день-годѣноньку я, мабуть замижъ пишла. (Замыслюетця) [Ни, ни! у мене ще Марко ё, а за ёго я й жыття виддамъ! Винъ мій!.. О,] І за вищо винъ мене такъ любыть!..

Посадыла сына та й за столомъ,
Нелюбу невестку передъ столомъ,
Частуе сына все горилкою,
А невесточку все отрутою.
Мылый на мылу оглядаеця,
Дрибными слёзамы умываетця:
«Ой выпыймо, мыла, та й по повный чарци,
Щобъ насъ поховалы та й у одній ямци.
Ой выпыймо мыла та по половынци,
Щобъ насъ поховалы въ одній домовынци!»

Положылы сына пидъ церквою,
А невесточку пидъ дзвиницею.
Зійшовъ на сынови превелькый явиръ,
А на невестци — червона калына.
Гилка до гилкы прыхыляетця,
Маты за сѣномъ убываетця:
«Ой якъ-бы я знала, та й не розризняла,
Та й не розризняла, — всихъ бы дитей мала!..»

*(пидъ кинецъ писни на очахъ у Леси тремтять слёзы.
Каже дали, зъ рыданнями у голоси). Чи не такъ и намъ буде?!
(Плачучы схиляетця на стилъ).*

Зависа.

Проходять місяць.

ДІЯ ДРУГА⁶⁷

Обстановка⁶⁸ та-ж, що и у першій дії. На столи пляшка, чарка и закуска.

Вихидь І

Сусида Грыцько и Семень сьдять за столом.

Семень. Ну, що-ж, куме⁶⁹, так будемо вже так ладнаты, чи щó?

Грыцько. Ни, куме⁷⁰, дви сотни мало, ій-бо мало буде.

Семень. И ій-бо не мало? Ну, что-ж воно мало? Садок маленький, левада невелычка.

Грыцько. Ни, ще пив сотни накѣнь, то й буде так! Двисти и пѣятдесят рублив, — то й бомагу⁷¹ хоч зараз.

Семен. Ни, чуеш, куме: нехай ни по твоему, ни по моему не буде: от тоби двисти и четвертна, та богови давай молытысь.

Гр[ыцько]. Эх мало, куме.

С[емен]. Ій-бо ни.

Гр[ыцько]. Ну, то вже нехай буде так.

⁶⁷ Друга дія написана на окремому зшитку, який відрізняється кольором паперу (він біліший), почерком. Є підстави вважати, що вона написана пізніше, про що свідчать інший почерк Бориса Грінченка (написано поспіхом), інший колір чорнила, а також заміна дії другої на дію третю.

⁶⁸ [Хата]

⁶⁹ [сусідо]

⁷⁰ [брате]

⁷¹ ... бомагу [до волости]

С[емен]. Нехай буде так! (*Б'ють по руках*). От-же тобі, куме, й завдаток (*виймає*⁷² *десять карб. и дає Грыцькови*).

Гр[ыцько]. А колы-ж будемо бомагу пысаты?

С[емен]. Та вже сегодни пизно у мисто йїхаті, а завтра рушымо.⁷³ А поky що те та се, то вып'ємо, скроп'ємо дило (*налива чарку*).

Гр[ыцько]. Чому не выпыты — выпыты иноди⁷⁴ не шкодыть, а тут ще таке дило.

С[емен] (*пидносить чарку*). Призволяйтесь.

Г[рыцько] (*одхыля чарку*). Та хазяиновы-ж.

С[емен]. Дай-же боже дило докинч'ѣты и в добри жыть.

Г[рыцько]. Дай Боже.

С[емен] (*налива Грыцькови*). Призволяйтесь!

Г[рыцько] (*бере чарку*). Дай-же боже тобі, куме, на здоров'я володиты (*п'є*).

С[емен]. Дай боже. Ну, ще по одній (*п'ють ще*).

Г[рыцько]. Ну, а тепер мини й до дому час.

С[емен]. Та чого поспишаешся? Гуляй ще.

Г[рыцько]. Э, ни. Дило стоить. (*Устає, выходить з за стола хрыститця*).

С[емен]. Ну, гляды-ж, завтра, щоб раненько.

Гр[ыцько]. Та вже не просплю. Бувай здоров! (*Выходить*).⁷⁵

Вых[идъ] II

Семен (*одън*). Ну, тепер добре. Тепер уже Петро спас'ѣби скаже. (*Гукає*).
Петре, а Петре! Чуеш!

⁷² [вытяга]

⁷³ [Та с'єгодня ж можно й напысаты.] Та вже сегодни пизно у мисто йїхаті, а завтра рушымо.

⁷⁴ [завсигдѣ]

⁷⁵ Гр[ыцько]. Та вже не просплю. Бувай здоров! (*Выходить*).

[С[емен] (*гука*). Чуєте? Хто там есть? Проведить кума.]

Петро (*увиходѣть*). А що, тату, як.

Кулына (*за им убигае*). Як?⁷⁶

С[емен]. Наше.

Кул[ына]. Слава тобі господѣ.⁷⁷

П[етро]. А за багато?

С[емен]. Двисти и двадцять и пѣять.

П[етро]. Ну, це щеничого. А колѣ-ж бомагу робѣты?

С[емен]. Завтра, завтра поїдемо.

П[етро]. Так як-же, тату? Уже будьте таки добри — до смерты за вас бога молытому зробить на мене бамагу.

С[емен]. На тебе, на тебе! И ты завтра поїдеш. Твій садок буде.

Вых[идѣ] III

Марко увиходѣть пры останних словах.

Петро (*на бик*). Оцею ще чорт прѣнис.

Марко. Що-ж, тату, купѣлѣ садок?

Сем[ен]. Ну, то що, ну купыв Тоби яке дило?

Мар[ко]. Та може трохѣ й мого дила е Аджэ я сѣн ваш.

Сем[ен]. То що що сѣн? А я батько! И що схочу, те й зроблю и никого пѣта-тѣсь не буду! Ни тебе, никого Схочу куплю садок, схочу ни. Схочу подарую его кому, схочу сам володитѣму. А тобі не дам, ось що! Не дам! Буде вин Петрови, ось що!

Петро (*тѣхо*). Тату, мовчить покы про це.

⁷⁶ Репліка Кулини вписана між репліками Петра й Семена, вірогідно, трохи пізніше, під час перечитування тексту виходу або дії. Припущення висловлюємо на підставі відстані між рядками, яких дотримувався автор під час написання другої дії.

⁷⁷ Репліка Кулини вписана між репліками Семена й Петра, вірогідно, трохи пізніше, під час перечитування тексту виходу або дії. Припущення висловлюємо на підставі відстані між рядками, яких дотримувався автор під час написання другої дії.

С[емен]. Що мовчить Чого мовичить Хто мини може що сказаты? Я кажу: Петрови виддам, а Маркови ни! ось що!

М[арко]. Чого-ж це так тату? Адже садок куплений з умисного добра? Чого-ж не уся симъя, а одѣн Петро им володитыме?

С[емен]. А тому, що я так хочу.

М[арко]. Звисно, то воля ваша,⁷⁸ тату — батькова воля.

Кул[ына]. А вже-ж батькова, а не твоя й твоеи затипанкѣ.

Марко. Мовчѣ вже хоч тѣ.

Кул[ына]. Де вже пак! Оце буду ще пытатыся: дозвольте мини, Марку, побалакаты. Потуратѣму, самѣ. Не диждешься ты того с своею прыплентачкою.

Марко (*хоче йты*). Ну, та й гадына!

К[улына] (*заступае ему дорогу*). Хто, я гадына? Я?

М[арко]. Геть з дороги, а то як луснѣ, то так тебе чорты й визьмутъ.

К[улына]. Оце так, добре! батько в хати, а вин бытыся.

Пет[ро]. Та що-ж це вѣ, тату, таку волю ёму даете? Це вин скоро й вас буде быты бач як с кулакамы носытця.

К[улына]. О, до того вже недалеко, щоб и батька!

М[арко] (*одныха ii*). Геть проклята!

К[улына], П[етро]. Та що-ж це таке, тату? Чого вы его не зупыныте?

Сем[ен]. Ах ты сякий-такый сѣн! Так я тебе на те згодував, щоб ты батька зневажав.

М[арко]. Я батька не зневажаю — ось хто (*показуе на К[улыну] и П[етра]*) зневажае та самы вы тату себе зневажаєте тым, що слухаетесь, як дѣтына, их.

К[улына]. Вин уже старого батька у диты пошыв. Оце незабаром уже й бытыме як дѣтѣну.

С[емен]. Так ты так!.. (*Хоче кынутыся до М[арка]*).

М[арко]. Тату, ось пидождить, послушайте мене, бо попобыте ще вспіете завсигды. Я вам такой сѣн, як и Петро — робымо мы на симъю однаково, а хто з нас бильше вас поважае, то те Бог бачыть. За вищо-ж ему ласка, а мини зневага?

⁷⁸ [батькова]

За вищо-ж ёму усе, а мині нічого? За вищо его жінка дочка вам, а моя гыдчина од гыдко и наймычка? За вищо? Що такого мы зробѣлы — я або жінка? Нічого! Ось тепер вы садок оддаєте Петрови, а купуете его хіба на Петрови гроши? Та дарма! Я об тим не стою. Я тилькы хочу вам сказаты, тату, що не той мылый, хто удає с себе мылого. А друге, що сором вам — простить мині на цѣму слови — сором вам с сывою головою слухатыся ціей гадюкѣ лукавои у жиночій спиднѣци...

Кул[ына]. То це я... (*Хоче скръпнуты, але Петро їй здержує*).

Марко. Тату кѣньте вѣ це.⁷⁹ Не робить самы бешкету у симѣи — грих бо й вам за це буде, грих велѣкий! Не слухайтесь лукавѣх пидмов.

Сем[ен] (*збентежений*).⁸⁰ То я що... хіба...

Кул[ына] (*тихо до Петра*). Бачыш, батько вже рознюнявся — берысь за его. (*Голосно*). Оце так, оце гарно! На батька гриматы. От так сын.⁸¹

П[етро]. Та що-ж ты, чортова душе, хоч ты й брат мині — батька зневажаеш? Га? Тату, хіба вы не бачѣте, що вин кепкує з вас! Де-ж це вѣдано, щоб диты батька вчылы? Та провчить его тату!

Сем[ен] (*потроху розпалюючьсь*). То це ты справди з мене смієшся? Що-ж це таке?

М[арко] (*устає*). Я не сміюся з вас...

П[етро] (*перекопуює*). Не сміюся! Почав на батька гримати як на маленького. Та ты знаєш що таке батько? Та як-бы тобі батько не те що садок виддалы, а усю худобу повиддавалы, а мене выгналы-б голого, то й тоди-б я сказав: Спасѣсьби тату за науку.

С[емен]. Ось, ось, ба! ось як добрый сын каже. А ты що? що?⁸²

М[арко]. Пыдождить тату.⁸³ Так, я бачу, тут добра не буде. Де же тут добро у симѣи⁸⁴, колы сам батько не одризнѣть доброго од злого и не по правди робѣть.

⁷⁹ **Марко**. [Прийде час, то вѣ може й мене колысь згадаєте, та пизно мо буде.] Тату, [(падає навколишкы) Навколишках вас просяу:] кѣньте вѣ це.

⁸⁰ Ремарка вписана пізніше, але тим самим почерком і чорнилом.

⁸¹ ... Оце так, оце гарно! [батькова] На батька гриматы. От так сын.

⁸² Ось, ось, ба! ось як добрый сын каже. А ты що? що? [кыдається до ёго]

⁸³ **М**. [(здержує его)] Пыдождить тату.

⁸⁴ Лексема «у симѣи» дописана пізніше тим же почерком і чорнилом.

С[емен]. То це я не по правди роблю? я? Геть-же з мое хаты! геть! Щоб тебе не було, а то я тебе уб'ю тут на мисти, уб'ю!

Кул[ына], Петр[о] (*крычать у купи*). Геть! Геть! Ты проты батька.

Выхид IV

Ти-ж и Леся.

Леся (*убигае*). Боже мій, що тут таке.

С[емен]. А, и ты тут! От я-ж тоби (*сикаетця быты*).

М[арко] (*одхыляють ёго*). Годи! Досыть терпилы. Бильше не хочу. Ходим Лесю (*бере и за руку и обое выходят*).

Вых[ид] V

Ти-ж без Леси и Марка.

С[емен]. Куды-ж вин пишов це? Кудѣ?

П[етро]. Та ще як згорда одмовыв.

К[улына] (*вызыра у викно*). З двору вѣйшлѣ, у провулок пишлы.

С[емен]. Чи не до брата?

П[етро]. Нехай идуть — повернутця колысь.

С[емен]. А що як зовсим пишлы?

К[улына]. Ну так, зовсим! З чого-ж вонѣ жытьемуть.

П[етро]. Звисно, вонѣ тепер без ничего.

С[емен]. А як скаже, щоб виддаты ему ёго часть?

К[улына]. А вы так и послушаетесь?

П[етро]. Хиба вѣ не батько?

К[улына]. Вин-же це вже давно надумав.

С[емен]. Як давно?

К[улына]. А так. Вин вже давно хоче покынуты — по усёму селу каже: Що мини батько? визьму свою частыну та й пиду.

С[емен]. Ач' чортив сѣн!

П[етро]. Не давати йому нічого.

С[емен]. А вже-ж, що не дам. Хай не дума. Попокрутитця та й вернетця.

К[улына]. А вѣ пидить тату та позамыкайте усе, а то як-бы не прыйшов та не забрав чого сам так, що мы й не знатимем.

С[емен]. И справди. Пиду (*выходить*).

Выхид VI

Кулына и Петро.

К[улына]. Ну, ловко допеклы. Знатимуть тепер.

П[етро]. А ты справди кажеш, що вин хотив кыдаты батька?⁸⁵

К[улына]. Попокрутятця та й вернутця. Тоді наша воля буде. Тоді вже я їй оддячу, ох і оддячу-ж.⁸⁶

П[етро]. А як не вернутця? А тут робочий час.⁸⁷

Кул[ына]. Вернутця! Не бійся.⁸⁸

⁸⁵ П[етро]. А ты справди кажеш, що вин хотив кыдаты батька?

[К[улына]. От дурна нюня! Марко не такой прышелепуватый, як ты и хоч-бы й думав це, так не сказав-бы

П[етро]. То вѣходѣть це ты...

К[улына]. Ну, що-ж вѣходыть? ну?

П[етро]. То це ты вѣмудрувала? Хѣтро!

К[улына]. А вже-ж не так, як Ты! Я вже их дошкулю.

П[етро]. Що-то буде тепер]

⁸⁶ К[улына]. [А що буде? Звисно що! Або покынуть зовсим батька и тоди нам буде усе, або] Попокрутятця та й вернутця. Тоді наша воля буде. Тоді вже я їй оддячу, ох і оддячу-ж.

⁸⁷ П[етро]. [Усе! Це ще хто й зна!]

⁸⁸ Кул[ына]. [Як це Може батько не схочуть? Схочуть!] Вернутця! Не бійся.

[П[етро]. А як вин до суда дійде, до начальників?

К[улына]. Дурниця! Що то начальнѣкѣ? А ще чоловік с Тебе! [Абы горилка була, а начальнѣкы будуть наши.] Хиба достатків нема начальників до себе покликати?

П[етро]. Ну, а як вернутця?

К[улына]. А як вернутця, то мусять скорѣтися — и тоди вже у всему наша воля! Тоди я вже оддячу тій проклятій! Ух! оддячу! ба вона гарна та добра, а я погана та зла! Добре-ж! Вона знатиме мое зло.]

Выхид VII

Ти-ж и Семен.

С[емен]. От и пазамыкав усе. Нехай тепер сунетця. Покры не скорытця — не дам ничего!

К[улына]. А вже-ж! Такому волоцюзи неслухняному та ще даваты. Ни, нехай с своею затипанкою тепер у ногах у батька валяються та землю цилують, щоб батько прийня-он як!⁸⁹

С[емен]. О, звисно! На те я батько! Я ему не прощу. Ни!

Выхид VIII⁹⁰

Зависа.

⁸⁹ А вже-ж! Такому волоцюзи неслухняному та ще даваты. [Покрутит] Ни, нехай с своею затипанкою тепер у ногах у батька валяються та землю цилують, щоб батько прийня-он як!

⁹⁰ **[Выхид VIII**

Ти-ж и Марко увиходять

С[емен]. А ты блудяго чого сюди вернувся знову, га?

М[арко]. Тату, вы мене вѣгнали с хаты — я не ремствую: ваша воля. Я найду соби прытулок, а вам хай бог простыть. Але-ж дайте мини, що мини належѣть, на хазяйство.

С[емен]. Ничого тобі нема! Ничого!

М[арко]. Як це ничого

К. А так, що ничого та й годи!

С[емен]. Эге-ж.

С[емен]. Не заробыв, бо батька не шанував.

М[арко]. И жинка моя ничого не заробѣла.

С[емен]. И жинка ничого... Ну, хай визьме свою скрѣню.

К. И на що виддаваты, обійдетця и без скрѣни!

С[емен]. Та нехай уже бере!

М[арко]. Жалко, що скрыня не моя, а жинчѣна, що жинка їй дбала и що їй бидній без скрѣни довелось бы без ничого зостатыся. А то я вам и скрыню ту кынув-бы – жрить!! Я визьму скрыню, а останнье — жерить.

С[емен]. То це ты сміеш так батькови казаты.

К. Гарненько его!

С[емен]. То це ты...

М[арко]. (*вѣхидьтѣ*) Прощавайте тату. Хай вас Кулына й Петро шанують.

Зависа.

ДІЯ ТРЕТЯ

*Дядькова хата, обстановка звичайна,
але одминна одъ тіеи, що и Сем[енова] хата.*

Выхидъ І

Дядько Иванъ, ёго жинка вона шые у протягу діи, Марко и Леся.⁹¹

⁹¹ Початок Виходу І дії третої Б. Грінченко переписав. Викресленим був такий текст:
Дядько. Та за вищо-жъ саме выйшло у васъ суперечка? Роскажы, бо я й доси не знаю, що тамъ у васъ и якъ зробылось.

Марко. Та якъ вамъ сказаты? Самы-жъ [знаете] вы бачылы, якъ солодко намъ було въ батька жыты. Ну, а за останни дни, — такъ и просвитку не було, а найбільше жинци.

Леся. Що вже терпилы, такъ и казаты нічого!

Марко. Петро съ Кулыною ради, що батько садокъ имъ купылы и имъ уже одпысалы, — то теперъ уже якъ почалы верховодыты, такъ Богови мисця нема. А батька зовсимъ у рукахъ держаты — що схочуть те винъ и робыть. То цю (*показуе на Лесю*) Кулына грызе, а мене вже боятця займать, такъ батька що разу направляють.

Дядько. Ну, а ще-жъ, кажуть, батько бывъ чи-що васъ?

Марко. Та быты не былы, а хотилъ.

Дядько. Якъ?

Марко. Та вже до пуття не розберу, за вищо тамъ у ихъ завелося. Тильки увихожу я въ хату, и колы Кулына крычыть: Не вчена ще пани, не быта! А батько до Леси: А! така сяка! я тобі голову одирву! Та до нейісь кулакамы. Тутъ я пидскачывъ, став мижъ батькомъ и нею та й кажу: Як хочете, тату, а я быты моеїи жинки не дамъ. Батько якъ розскрычаты: Якъ! Та до мене тоди. А я за руки вхопывъи бытсья не давъ. Я, кажу, не хлопець — [пизно] шкода вже вамъ мене быты!

Дядько. Ой, хлопче! И нащо-бо такъ гостро! Адже то-жъ батько: винъ и попобывъ, винъ и пожалувавъ.

Марко. Эхъ, дядьку! Як-бы-жъ то такъ! А тожъ насъ ништо не жалует, а зъйість, усяке зъйілы бъ.

Змінений текст письменник написав на берегах зошита. Змінений текст до слів:
«**Дядько.** То такъ-то такъ... та трошкы й не такъ...»

Дядько. Ни, що не кажы, Марку, а й ты такы гостро проты батька пишов.

Марко. Эх, дядьку!..

Дядько. Що, дядьку? Я знаю, що невесело там жыты, де така гадына, як Кулына сычыть та куса, а у бытька своеи головы нема, щоб зупынѣты, а все-ж не треба було так — гостро дуже.

Марко. Та не хлопець-же я, дядьку, щоб усякому давав знущатыся съ себе.

Дядько. Усякому? Хто тобі каже: усякому? Ни, то батькови! Вин побыв, вин и жалував.

М[арко]. Эх, дядьку! Як бы-ж то так. А то жалуваты нас нихто не жалует, а зѣйысты усяке збыло-бы. Мало мы терпили? Уся душа перемучѣлась, дѣвлячись на жинку. То що було терпиты?

Дядько. То такъ-то такъ... та трошкы й не такъ... Усе-бъ такы проты батька не годѣтця ставаты. Знаешъ: зъ батькомъ судъ коротенькѣй казано такъ що за старыхъ людей

Марко. Знаю! Але жъ и я не товариныа яка.⁹²

Титка. Охъ, лышенько-лышенько! Якъ то теперъ стало, що ладу промижъ батька й сына нема!

М[арко]. Та не я-ж сам и пишов — мене вѣгналы. Та й те: вѣ думаете, що колѣ-б я тепер не йшов, то вжѣвся-б там зроду ни! Кулына с Петром тилькы те й мають на думци щоб мене вѣтурѣты.⁹³

⁹² **Марко.** Знаю! Але жъ и я не товариныа яка [и знущатця съ себе не дамъ, бо такѣй я чоловѣк, якъ и батько]

⁹³ Реплика Марка написана на берегах на заміну іншій, закресленій: [**Марко.** Та що? Геть, каже, зъ моеї хаты, щоб и духъ твій туті не смердивъ! Тутъ и мене вже досада узяла. Не ваша, кажу, ця хата і своїмы руками, якъ погорили мы, я на нейі дерево тягавъ, своїмы руками робывъ, а вы тилькы дывылысь на роботу. А! такъ ты, кажуть, такъ батькови! Геть-же и нема тобі нічого съ хазяйства — нема твого тутъ нічого: я батько и все мое! Запекло мини въ грудяхъ: я, кажу, тутъ робывъ, и есть тутъ мое. А колы вы, тату, правды не знаете, такъ я прохаты не буду. Узявъ Лесю за руку та й пишов. Отъ и все!]

Д[ядько]. А ты плюнь на их, не дѣвѣвсь, а баткови скоряйся: вин голова у симѣи.⁹⁴

Марко. Знаю, дядьку, та неправда дошкуля!

Дядько. А усе-жъ такы не треба було такъ. Уже-жъ колы не було жыття у симѣи, то треба було поклонитися батькови у ноги та попрохатъ щобъ оддиль.

Титка. А такъ, такъ!.. Мій покійный батько царство ёму небесне! Хай земля надъ йім пером! — такъ саме и зробыв. У ёго мачуха була така лыха, що життя не було. Ну, якъ вин упав батькови у ноги, батько й оддиль ёго — хату к грунть давъ и хазяйство усе. Оттакъ у старовину бувало.

Дядько. А що правда то правда!..

Марко. Правда то воно правда! И я-бъ пікорывся-бъ, батькови, якъ-бы батькови, а не Кулыни треба було корытиса.⁹⁵

Дядько. Эхъ, молоди головѣ необашнѣй! Кров молода гаряча грае. (Помовчалы). Чудно на свити діетця! Ну, що-ж ты робытимешъ теперъ, Марку?⁹⁶

Марко. Та що я робытому? Хазяйство в насъ свого нема — треба мабутъ десь роботы шукатъ. Думаю такъ, щобъ статы де у двохъ съ Лесею на лито.

Титка. Охъ, тяжки теперъ заробиткѣ, племинныку, тяжки!

Марко. Та вже-жъ хочъ тяжки, а нічого робыть! Треба якось жыты.

⁹⁴ Реплика Дядька написана на берегах на заміну іншій, закресленій: [Дядько. Усе, та й не трохи всѣго!.. И на шо-бо такъ робыты! «Моя хата — я йїи робывъ!» та не твоя вона, бо батько винъ, голова у хазяйствѣ!]

⁹⁵ И я-бъ пікорывся-бъ, батькови, [якъ бы по дурному не чиплялися, та] якъ-бы батькови, а не Кулѣни треба було корытѣся.

⁹⁶ Дядько. Эхъ, молоди головѣ необашнѣй! Кров молода гаряча грае (помовчалы) [Ну, а якъ прыйыхав-же ты по скрыню та по одежу, ничего батько не казав?

Марко. Ничого! И дывѣтѣсь не сталѣ — пишлы съ хаты. **Дядько.**] Чудно на свити діетця! Ну, що-ж ты робытимешъ теперъ, Марку? [Чи не краще буде, якъ бы зъ батькомъ помырѣтѣся? Хочешъ, я пиду, побалакаю?

Марко. Спасибѣ вамъ, дядьку, що про мене такъ турбуетесь! Тилькѣ прошу я вас: не ходить вѣ до батька и ни про вищо не балакайте, бо однаково съ цѣго ничего не буде доброго.

Дядько. Ну, якъ хочешъ — твоя воля. А що-жъ ты робытимешъ теперъ?]

Дядько. Треба якось жыты — це правда. Тилькѣ ты такѣ злегенька не дывывсь на це. Ось послухай краще мене дурного, то будешь розумний. Отъ у мене наймытъ Семенъ. Винъ за год одбира у мене усѣго сорокъ и пять рублив и все мини робыть, — тилькы що въ плугъ ёго не запрягаю! Ну, дадутъ тоди зъ жинкою нехай шистьдесять пять. Що-жъ тѣ съ тымы гришмы вдыешь? А тамъ ще диты пидуть. Тат пры дитяхъ, ты знаешь, съ такѣхъ грошей хазяйства не нажѣвешь. И будете вѣ увесь викъ по наймытахъ тѣнятыся и викъ свѣй молодой у нужди звукуете.⁹⁷ А ты послухай, хай краще мене, що я казатыму!

Марко. Та порадыте, дядьку, спасыби вамъ!

Дядько. Отъ-же й пораджу... Знаешь що: помырысь зъ батькомъ...

Марко. Як?

Дядько. Та такъ! Пиду я, знаешь побалакаю гарненько зъ братомъ, — винъ мене послухае. А вы ще люде молоди — поклонитесь у ноги батькови разъ чи два — спына не переломытця — то й усе гараздъ буде.

Титка. Еге, оце й-бо правда, й-бо! То-жъ такы батько...

Марко. Так... Але хиба я не шанував батька, не доглядав ёго? Хиба я хазяиномъ не бувъ, худобы не дбавъ? Ніякойі провыны моеїі нема передъ батькомъ. За вищо-жъ винъ насъ такъ знѣхтувавъ? Чого-жъ ёму Кулына кращою оъ риднои дѣтѣнѣ стала? И теперъ я пиду до ёго корытѣся... Не ёму скорюся, не ёму кланятѣмуся, а скорюся й поклонюся Кулыни — онъ що! Ось чого я не можу зробыты. Не своїмы-бо устами батько промовля, а йїї шепиння гадячого дослуха. А йї я не скорюся!⁹⁸ Та хоч-би й скорився — хиба нам покращае — ще погіршае.⁹⁹

⁹⁷ И будете вѣ увесь викъ по наймытахъ тѣнятыся и [усе жыття] викъ свѣй молодой у нужди звукуете.

⁹⁸ Не своїмы-бо устами батько промовля, а йїї шепиння гадячого дослуха. [И я йї пиду корытѣся? О, ни! никоы!] А йї я не скорюся!

⁹⁹ Та хоч-би й скорився — хиба нам покращае — ще погіршае.

[**Дядько.** Та воно такъ, та трошкѣ наче-б то й не такъ... То якъ-бы съ ким инчимъ, а то-жъ зъ батькомъ...

Марко. Эхъ, дядьку! Ну, а якъ батько не по правди робыть, та ще й знущаетця съ тебе, то якъ воно?]

Леся. И, Боже! Наче вже мы не годылы не то батькови, а й тій ятривци. Ну що-жъ, колы вже сылы нема жыты. Недай, Боже, щобъ я колы проты старых ставала, а теперъ скажу по правди: мини туды йтѣ однаково, що у яму лягатѣ. Охъ, мабуть уже доля наша така гиркая та нещасливая.

Титка. Э, дочко! Нѣщо на долю нарикаты. И чого тамъ уже доля такая! Вы ще молоди ваша доля ще жде васъ десь.

Леся. Не сподиватыся намъ мабуть ій.

Титка. А того не скажи — це якъ Господь мылосердный схоче.

Дядько. Правда! У Ёго святой воли усе.. Ну, якъ хочешъ, Марку! Про мене, хочъ и тутъ заставайся, а все краще якъ-бы помырився. Ты не подумай, що я для того це кажу, що мини хлиба свого жалко тоби дать — боронь Боже! — я для тебе раднишый душею, а кажу це того, що здаеця для тебе-бъ такъ краще було.

Марко. Спасыбы вамъ, дядьку за вашу ласку велику. Пустить уже трохи у васъ пожыты, а тамъ може мисце де обряжетця... Я вамъ за це до смерты дякуватому!

Дядько. Та що тамъ про це й балакаты! И неридного грихъ вѣгнаты,¹⁰⁰ щоб без прытулку тынявся, а вже як свого, то це не дай Боже, щобъ я в хату не пустѣв¹⁰¹. Живить скількы хочете — хата ё, хлиба не перейісте. А тамъ и справди може що-знайдетця.

Выхидъ II

Ти-жъ и наймытъ.

Наймытъ (*увиходытъ*). Дядьку!

Дядько. А що?

Наймытъ. Прыслано по васъ зъ волосты десятника, щобъ ишлы...

Дядько. А чого іймъ одъ мене?

Наймытъ. Та хто йіхъ знае... Мабуть подать.

Дядько. Скажи, що добре, прыйду заразъ, нехай соби йде десятникъ.

Наймытъ. Гараздъ! (*Въходытъ*).

¹⁰⁰ И неридного [не дай боже] грихъ вѣгнаты...

¹⁰¹ ... вже як свого, то це не дай Боже, [безъ хат] щобъ я в хату не пустѣв.

Выхидъ III

Ти-жъ, але безъ наймыта.

Дядько. Охъ, треба несты... Добре-жъ, як ось у насъ — спасыби Богови мылосердному! — лучаютьця грошенята заплатитты, а скількѣ-ж то такѣх, що дома йістѣ ничего!.. Одвича холодна! Знайды¹⁰², Параско, гроши!

Титка. Заразъ! *(Кыда пытво, устае и йде до скрѣни, одмыкае йй и починая шукаты)*. Та де це воны есть, що нѣякъ не знайдешъ *(шука)*. А, ось вонѣ *(выйма гаманец и дае дядькови)*.

Дядько. Та знайды-жъ и кныжку податкову. *(Ховае гроши и починая одягатъся)*.

Титка. А кудѣ-жъ тѣ ий подѣв — я не знаю.

Дядько. Та вѣ скрѣни-жъ мабуть... Чи ни, я ім на мысныку положѣв. *(Лизе и достае до М[арка] и Л[еси])*. Ну, бувайте здорови поки.¹⁰³ Треба вже питы. *(Выходитъ)*.

Выхидъ IV

Ти-жъ, але безъ дядька.

Титка *(до Леси)*. Чого, дочко, зажурылась? Не сумуй — поживете у насъ, а там, богъ поможе, то якось владнаецця.

Леся. Як-же жъ, дядыно, не журытыся, колы таке склалось? Думалы хазяинамы жыты, робылы, а теперъ нѣ тоби: ни то заробленого нема, а й прытулку, кутка свого, якъ та собака не маемо.

Титка. Та упьять-же кажу: не журѣсь, бо плачемъ лыхови не пособыть. Ходимъ краще коло печи попораємося, а то обидаты скоро часъ.

Леся *(устае)*. Ходимте! *(Выходятъ обое)*.

¹⁰² [Достанъ]

¹⁰³ Ну, [прощав] бувайте здорови поки.

Выхидъ V
Марко одынъ.

Марко. Эх, краще світу не бачити, як на ці сварки дивитися! А що зробиш? З батьком миритися? Хиба воно покращає тоді? От і доводитця тепер бурлакувати.¹⁰⁴ *(Замыслюетця и стѣдѣть килька часу, дали почѣтна тѣхъ насивуватѣ):*

Та немає въ свити гирише нікому,
Ой та якъ сирóми молодóму...
Ой та якъ сирóми молодóму...

(Голоснише).

Гей та що винъ робить — не выляе,
Ажъ пить ёму очи залывае,
Ажъ пить ёму очи залѣвае!..

Гей а хто на ёго не гляне,
То усякъ сирому ще й ганѣть,
Гей то усякъ сирóму ще й ганѣть!..
(Замовка на хвѣльну).

¹⁰⁴ Репліка Марка написана на берегах зошита на заміну викресленій:

[Марко. Якъ печуть, якъ розривають мое серце оци іі слова и слѣзы іі. Боже! чо-го-бъ я не виддавъ, щобъ ти слѣзы высушыты — и не можу. И ще мини писля цѣго кажуть: мырытыся зъ батькомъ! Винъ и тоди ще мое кохання, мое щастя топтавъ, якъ я парубкомъ бувъ, а теперъ имъ усимъ воно вже зовсимъ поперекъ глоткѣ стало. Заздрисно, чи-що имъ? Ни, не заздрисно, ни! Батько щó, — батько не такъ, якъ оти — братъ зъ жинкою. Гарни братъ и братова! Отѣмъ заздрисно, — тилкѣ на гроши, на [добро] худóбу! Такъ хай-же имъ чортъ! Не буду я благатѣ, просыты та мырытыся. Не зъ батькомъ-бо мырѣтыся, а съ Кулыною! Ни, николѣ! николо. *(Замыслюетця.)* А ты, моя зоре, Лесю моя! И тоби, безталанній, треба лѣхъ зо мною [терпиты! Охъ, люде, колѣ вѣ будете людяны!] *(Замыслюетця [знову] и стѣдѣть килькѣ часу, дали почѣтна тѣхъ насивуватѣ):*

Правда, правда — никола писня не бреше! И теперъ не збрехала:

«Та немае гирше никóму,

Я къ тому сирóми молодому!»

Такъ и мини!.. Але що-жъ це я? Чи не плакаты вже зибрався? Хай ему цуръ!
Не до того тепер!¹⁰⁵ (*Устае*).

Выхидъ VI

Марко и дядько.

Дядько (*увиходить*). А ось и я вернусь!

Марко. Що-жъ це васъ такъ скоро волосни зъ рукъ выпустилы?

Дядько. Та бачъ, — гроши прѣнись, такъ и выкрутився скоренько (*роздягатиця*). Та тамъ теперъ и не до мене — народу такого, що й не протовпыся.

Марко. А що хиба тамъ?

Дядько. Та прыйіхавъ, бачъ, у волость прѣкащыкъ якогось тамъ пана, видтиля-сь Катеринославщыны чи съ Херсонщыны... Людей найма на все лито, тудѣ-жъ такы, у Херсонщыну чи у Катеринославщыну. Такъ натóвпылось стилькѣ, що нý...

Марко. А багато дае?

Дядько. По пятьдесятъ рубливъ до Покрова. Цина добра — и завдатку пять рубливъ.

Марко. Та такойі цины дома не вѣсѣдышь... Винъ-же де, у волостѣ, кажете, той прыкащыкъ?

Дядько. А що? Хиба думаешъ найнятыся?

Марко. Ащо-жъ? Краще де нѣбудь заробыты. А то, може, тутъ и не знайдешъ на все лито работы.

Дядько. Та вже тутъ вѣдна яка работа у косовѣцю хиба... Або въ пана якого...

Марко. Тилькы одно ось... Як-бы зъ жинкою...

Дядько. Що зъ жинкою?

¹⁰⁵ Хай ему цуръ! [Тепер не слизъ треба!] Не до того тепер!

Марко. Та найнятыся туды щобъ у двохъ...

Дядько. Ну, то вже наврядъ... Та хиба що? Хай вона въ насъ жѣве! Хиба вона хлибъ перейість! Слава Богови мылосердному — у насъ достатокъ ё, а дитей нема, — то намъ ще веселише буде зъ нею, нижъ самымъ. А ты заробышъ тымъ часомъ... Може дасть Богъ, и на хазяйство такъ-сякъ зибьешся... А то... знаешъ що? Зоставайся ты у мене на це лито! Якъ думаешъ?

Марко. И спасѣби вамъ, дядьку, за вашу ласку, тылькѣ...

Дядько. Що-жъ «тылькѣ»? Зоставайся!

Марко. Ни, пиду! Може такы зароблю...

Дядько. Гей, зостансь краще, хлопче!

Марко. Ни... Та ще треба питы та роспытатыся, а то може вже й не наймають бильше. Треба у волость питы.

Дядько. Ну якъ знаешъ...

Марко. Спасѣби вамъ! У васъ уже я Лесю свою покыну — нехай пожѣве... До кинця вику свого буду вамъ за це дякувати!

Дядько. Та яка тамъ дяка! Подякуешъ тоди, якъ буде за що... Побалакай лишъ про це зъ жинкою. Отъ я пиду у ту хату, прышлю ій, то може у двох надумаєте, то ще й тутъ зостанетесь (*выходить*).

Выхидъ VII

Марко (*одинъ*). Питы? Страшно, якъ-бы тутъ зъ нею не було чого...¹⁰⁶ А! та й дурный-же я! Ну що тамъ може буты? Жытыме соби потроху у дядька... Охъ, а чого-жъ воно такъ тяжко й думаты про це?.. А може не йты? Дядько й титка добри — жыты тутъ... Ни! ни! Хочъ и добрий, та не своя хата, не своя й воля! Пиду зароблять: безъ своего гнизда, якъ безъ головѣ.

¹⁰⁶ Питы? [Покынути?] Страшно, якъ-бы тутъ зъ нею не було чого...

Выходъ VIII
Марко и Леся.

Леся (*увиходыть*).¹⁰⁷

Марко. Ось и ты. Сидай тутъ коло мене.

Леся (*сидает*). Що, голубе?

Марко. Та що серце, — треба щось намъ думаты, якось роботы шукаты, заробляты та на хазяйство збываты копійку.

Леся. Охъ, Марку, я й сама знаю, що треба, та де-жъ ййй, роботы тїи, узаты?

Марко. Та воно й есть...

Леся. Де?

Марко. Та ось прыкащыкъ одъ якогось пана съ Херсонщыны йїздѣть людей туды наймае.

Леся. Далеко, Марку...

Марко. Що-жъ маємо роботы, колы немае блыжчого?

Леся. Чи найме-жъ винъ насъ двоухъ?

Марко. Двоухъ винъ, мабуть, не найме, а мене одного — може.

Леся. Якъ це? То це ты одѣнъ пидешъ, а мене тутъ покынуты хочешъ?

Марко. Що-жъ роботы, Лесю! Якось треба жыты. А тутъ такойі цины зроду не знайдешъ — одному пѣтьдесять рубливъ за лито.

Леся. Марку! Богъ съ тобою! Та що це ты таке кажешъ? Якъ-же я безъ тебе буду?

Марко. Не можно, Лесю, не можна, голубко моя! Треба заробляты — на хазяйство збыватыся. А ты перебудешъ покы у дядькив — вонѣ добри. Я лыстѣ тоби пысатыму.¹⁰⁸

¹⁰⁷ **Леся** (*увиходыть*) [Що, мій любый?]

¹⁰⁸ **Марко.** Не можно, Лесю, не можна, голубко моя! Треба заробляты — на хазяйство збыватыся. А ты перебудешъ покы у дядькив — вонѣ добри. Я лыстѣ тоби пысатыму.

[**Леся.** О, що мині до того, що вони добри, колы тебе зо мною не буде! (*Плаче*)

Марко. Годи-бо!.. серденько!..]

Выхидъ IX

Ти-жъ и дядько.

Дядько (*увиходе*). Ге, та вы вже й плачете? Не гараздъ... Що-жъ, Марку, йдешъ?

Марко. Та вже-жъ свого не мынешъ — треба йты. Тилькы ось тутъ зачипка одна...

Дядько. Яка?

Марко. Та хто ёго зна', чи дасть пысарь билета... Винъ щось зъ батькомъ ладнае.

Дядько. Погано... Доведетця пидмазаты. Гроши въ тебе ё?

Марко. Съ пятакъ хиба знайдетця...

Дядько. Шкода!.. Ну, та ничого. Я тобі дамъ цилкового — одберешъ завда-токъ, виддасы. На! (*Дае гроши, котри вѣйняв с калѣткѣ*).

Марко. Спасѣби вамъ! (*Бере*).

Дядько. Та не гай часу, колы вже думаешъ дило робыты, бо сѣгодня може й пойдѣ прыкащыкъ видциля...

Марко. Та оце-ж треба йты. Пиду. (*Бере шапку й вѣходе*).

Выхидъ X

Дядько и Леся.

Дядько (*до Леси*). И чого-бо, дочка, плакаты? Адже вѣрнетця ще...

Леся. Охъ, знаю, що вернетця та... (*У синяхъ чуты титчѣнь голосъ: Та йдѣть-бо вже въ хату, йдѣть!..*)

Выхидъ XI

Тижъ и увиходѣть титка и Олена С.

Олена (*увиходячы хрестытця*). Здорови булы. Зъ вивторкомъ! Чи ще жѣвеньки-здоровеньки?

Леся (*устае*). Спасѣби вамъ! Якъ вѣ соби?

Дядько. Та ще такъ-сякъ волочѣмося по свиту. А васъ Богъ якъ мылуе?

Олена. Та спасыби Богови й мы потрошку соби... И ты, Лександро, тутъ?

Леся. Та ось, бачѣте-жъ, — тутъ...

Олена. Хиба вже дома не живешъ?

Леся. Ни.

Олена. Що-жъ? покынулы зóвсимъ?

Леся. Та Богъ ёго зна... Мабуть, що зóвсимъ.

Олена. То-жъ то й не лышечко!.. И не ходыте до свойіхъ?

Леся. Ни.

Олена. То-жъ-то й не горе! Чула й я, чула. Оце, бачыте, я вчора до колодизя выйшла, колы зустріваю вашу Кулыну. Идѣ соби така — роспрындѣлась, насѣлу «добрыдень» промовѣла. А я й подумала: о, та й пышна ты яка стала! Та й кажу, пытаюся: Якъ це, кажу, вы не помырылыся? Та, каже, бодай йімъ и те, и се!.. (выбачайте, що за нею дурною іи слова кажу!) Кѣнулы насъ — се бъ то про васъ зъ Маркомъ — Кѣнулы, каже, саме въ робочу пору, якъ робыть у поли скоро буде, та й ни гадкѣ!

Леся. Не мы кѣнулы, а насъ вѣгнали.

Олена. То-жъ то й не лышечко!.. Та ще каже: Ну, та дармá! каже Попокрутятця попокрутятця, та й знову вѣрнутця. А не вѣрнутця, то йімъ же гірше. Ми каже їх дошкулимо.¹⁰⁹

Леся. Та Богъ зъ іймы! Воны вже и такъ знущаютця зъ насъ.

Титка. И, вже що правда, то правда, — скрывдылы йіхъ.

Олена. То-жъ то и не горечко!.. Оттакъ и я, серденько, кажу... Такъ вона, Кулына, ще: Вона, каже, така-сяка (себ то про тебе, Лександро, — вѣбачай на цѣму слови!) И тоди, каже, ничóго не робыла, а теперь зóвсимъ панією схотилося жыть.

Дядько. Ну вже такъ пануваты, якъ йій зъ Маркомъ довелось, то не дай, Господѣ, никóму!

¹⁰⁹ **Олена.** То-жъ то й не лышечко!.. Та ще каже: Ну, та дармá! Каже. Попокрутятця попокрутятця, та й знову вѣрнутця. А не вѣрнутця, то йімъ [мы йімъ дамó такого, що ну!] же гірше. Ми каже їх дошкулимо.

Олена. Ото-жъ то, серденько, и я такъ соби думаю: И-и, думаю, а якъ сама колысь прѣ свекруси жѣла та лѣха прѣймала, — такъ уже забула? — Се-бѣ то я про Кулыну. Такъ вона-жъ на те не вважає, каже: Мы, йїхъ, каже, ледачѣхъ, жалувалы, а вонѣ онѣ-якъ зробылѣ.

Дядько. Жалувалѣ! Вѣдно! Лайкою хиба.

Олена. То-жъ и не бѣдочка! И я-жъ кажу: такъ мабуть и Семененко съ свого сѣна не знущався... *(До титки)*. А чы вѣ чулы, кѣмо, Семененко старѣй женѣтця?

Титка. Справди?

Олена. Йї-бо, серденько! Та ще й шо я про єго чула! *(Пидбига й шепоче щось титци на вухо)*.

Титка *(хитає головою)*. И, Господѣ! Якый то теперѣ свитѣ наставѣ!

Дядько *(выгляда у викно)*. То воно вже, мабуть пизно...

Олена. Пизно? Охъ, лышечко мое! Як-жъ до васъ на хвѣлѣночку забигла вѣтушки попрохатѣ, та й забалакалась.

(До титки). Дайте, серденько, вѣтушки, нитки змотаты, а то своя вже другый тѣждень якъ поламалась, а Грыцько мѣй справѣты не хоче. Я вже єму кажу: Чи вѣ тебе й совистѣ нема? На чому-жъ я мотатѣму? А винѣ — звисно, чоловікѣ! Хиба цимѣ чоловікѣмъ до нашего дило-щѣ? Вонѣ так... *(До дядька)*. Выбачайте на цѣму слови — се-бѣ то я про свого Грыцька... Торикѣ щѣ вѣ думаете? Напалася я на єго купѣ та й купѣ кабанця! Однакѣ де-що вѣкыдаемо дурно, то й прогонуемо. Ну, винѣ...

Титка *(пидходячи)*. Ось и вытушка.

Олена. Охъ, знову-жъ забалакалась! Дайте-жъ скорѣше, та треба бигтѣ *(бере вытушку)*. Прощайте! Спасѣби вамѣ! *(Вѣбигає)*.

Выхидѣ XII

Тижѣ, але безѣ Олены.

Дядько. Отѣ цокотуха! Плеще чор'-зна щѣ! Як витряк порожній: «меле, меле — шеретує, а толку чорт-має!»

Леся. Имѣ и теперѣ заздро, воны й теперѣ намѣ спокою не даютѣ.

Титка. А все так проклята Кулына — ну й гадѣна!

Дядько. Э! та що тамъ балакаты! Вирьте такій цокотуси! Ще як и про це думатъ!..

Выхидъ XIII
Ти-жъ и Марко.

Марко (*увиходыть*). Ну, слава Богу! Справѣвся.

Дядько. Якъ?

Марко. Билета взяв и съ прѣкащыкомъ умовѣвся.

Дядько. Що-жъ, за багато?

Марко. Пяťдесять и трѣ до Покрова.

Леся. Марку, а тутъ онъ Олена прѣйшла, розказуе...

Марко. Що?

Дядько. И варто¹¹⁰ про таке верчякання балакатъ!

Леся. Каже, що дома сердятця на насъ, що передъ роботою покынулы. И щось мають зъ нами робытѣ.

Марко. Дарма! Що вонѣ мини зроблять? Не симнадцять. Мини годъ, а двадцать пѣять! Билетъ я узяв, тепер уже годи!

Титка. Колы-жъ йїхаты чи йтѣ тудѣ?

Марко. Через тыждень треба буде йтѣ. Прыкащыкъ казавъ, що ище тилькѣ у Рѣсторопѣ поїіде, а тоди й до пана вѣрнетця. И намъ треба тоди — насъ зъ Цѣркунів¹¹¹ шес теро йде.

Дядько. Ще-жъ хто?

Марко. Та два братѣ Нечипоренковѣ, та Лѣтвѣнъ, Грѣцько, Солоній, кумъ Иванъ та отого Петренка, що одъ краю живе, сѣнъ, та я.

Титка. Та годи вамъ балакаты! Часъ-бы вже й пообидатѣ намъ.

Дядько. Ото жъ готуй, а я пиду до Семена, нагляну, що винъ тамъ зробыв.

Титка. Идѣ, та не засѣджуйсь. Я зараз пиду обид збиратѣ. (*Выходятъ обое съ хатъ*).

¹¹⁰ [стойть]

¹¹¹ [Сѣроваткѣ], [Тройчатої] — назви сіл, де вчителював Б. Грінченко.

Выхидъ XIV

Марко и Леся.

Леся. Такъ оце я тебе тилькы тѣждень усѣго й бачѣтиму, любый мій¹¹²!

Марко. Що-жъ намъ робытѣ, серце? Неможна-ж на чужому хлибови сѣдиты...

Леся. Але-ж дядько й титка таки добри, — воны-б ради булы, як-бы мы у их засталѣся.

Марко. Правда, я це знаю! Я знаю, що вонѣ ради булѣ-б нам. Але я знаю и те, що все округы мене буде не мое, що не я тут хазяин. Воны од щѣрого серця доватимуть шматок хлиба, а я у той час думатѣму: не мый це хлиб власнѣй, не заробленѣй моим потом, а з мылостѣ, з ласкѣ мини ёго дають. И ця думка спокою мини не дасть, та й не дае вже. Ни, ни, тилькѣ в своѣй хати и сѣла и воля, а в чужый нема. А я не хочу бильше корѣтѣся, бо й так багато корѣвся.¹¹³ Досыть того, що ты й так поживеш на дядьковому хлибови, покы зибѣмось на свѣй.¹¹⁴ Я знаю, що вонѣ добри люде — титка й дядько але ж проханѣй шматок глотку дере и спѣну гне, а вже час, давно час не гнутѣ нам спѣнѣ! Так то, Лесю, голубко моя! До батька нам не вертатыся николы — треба на свои ногы ставатѣ.¹¹⁵ Та в нас ё свои рукѣ й головѣ — не ввремѣ зѣ голоду. Оце зароблю грошей — уже буду берегтѣся так, щоб ничего не протратѣтѣ... Э! та я й забув: на ось тоби завдаток — узяв 5 рублив. Оце дядькови цилковѣй та мини цилковый на дорогу, а ци трѣ тѣ соби остав.

Леся. На вищо вонѣ мини здалѣся.

¹¹² [коханный мій]

¹¹³ А я не хочу бильше корѣтѣся, бо й так багато корѣвся. [Ни, серце, Лесю, воля найдоржча од усѣго на свити, и я не поступлюсь тепер ни перед ким своею волею, ни перед ким.] Досыть того, що ты й так поживеш на дядьковому хлибови, покы зибѣмось на свѣй.

¹¹⁴ Досыть того, що ты й так поживеш на дядьковому хлибови, покы зибѣмось на свѣй. [Досѣтъ и того!] Я знаю, що вонѣ добри люде — титка й дядько але ж проханѣй шматок глотку дере и спѣну гне, а вже час, давно час не гнутѣ нам спѣнѣ!

¹¹⁵ До батька нам не вертатыся николы — треба на свои ногы ставатѣ. [Пизно вже корѣтѣся] Та в нас ё свои рукѣ й головѣ — не ввремѣ зѣ голоду.

Марко. Заховай! Треба на щось буде, як сама зостанешся... (*Леся бере гроши*). Так ось, зароблю трохѣ грошей за лито, а там може й землю хоч за хлиб-силь поступѣмо кудѣ... Тоди можно попрохатѣ у громады надилѣ. Дядько поможе — у ёго е гроши — я попрохаю, то поможе хоч таку-сяку хатку збыты. Якосѣ будемо жѣтѣ...

Леся. Ох, будемо колѣсь... Але ж тепер, тепер, як я жѣтѣму без тебе!

Марко. Не журѣсь, Лесю, не треба сумови перевагу даваты. На те й лыхо, щоб с тѣм лѣхом бытысь! (*Обнима її*).

Леся. Охѣ, я й сама знаю, що не треба журѣтѣся, та... Ни! Я плакаты не буду и журѣтѣся не буду! Я знаю, ты праву казав... Треба йтѣ... Тилькѣ дай мини хоч тепер на тебе надѣвѣтыся, соколе мій, любый мый! (*Прѣгортаетѣя до ёго*).¹¹⁶

Марко. Оттак, Лесю, побудемо вкупи, а там... А там я знов вернуса и знову будемо щаслѣви!

Леся. Еге, знову щаслѣви, ще щаслѣвиши, ниж булы... (*Дѣвѣтѣя ёму у вичи*). Будемо... Охѣ! Але на-що ж ты йдеш, на що ты йдеш, на-що мене покѣдаешѣ? Навищо-ж я на свит без щастѣя-доли народѣлася!..¹¹⁷

(*Падае ёму на грудь, рыдають*).

Зависа.

¹¹⁶ **Леся.** Охѣ, я й сама знаю, що не треба журѣтѣся, та... [Ни, ни! Я не буду, не буду! О, я тебе тилькѣ замучую, любый мій, коханѣй мій — до лѣха ще нове лѣхо докладаю.] Ни [ни!]¹¹⁷ Я плакаты не буду и журѣтѣся не буду! Я знаю, ты праву казав, [правду]... Треба йтѣ... Тилькѣ дай мини хоч тепер на тебе надѣвѣтыся, соколе мій, любый мый! (*Прѣгортаетѣя до ёго*.)

¹¹⁷ **Леся.** Еге, знову щаслѣви, ще щаслѣвиши, ниж булы... (*Дѣвѣтѣя ёму у вичи*). Будемо... [*Скрѣкуе*:] Охѣ! Але на-що ж ты йдеш, на що ты йдеш, на-що мене покѣдаешѣ? [О! чому я] Навищо-ж я на свит без щастѣя-доли народѣлася!..

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Хата Маркового батька. За столом, на котрому стоїть закуска, сидять удова Переперчиха і Олена. Кулына частує їх, держачи у руках пляшку.

Вихід I

Кул[ына] (*подаючи Переп[ерчисі] чарку*). Та ну-бо, кумо, пожалуйте.

Переперч[иха] (*одхиля рукою чарку*). Та це мабуть і по багато буде — по якій це вже?

Кул[ына]. І де вже там по багато, і чого вже там лічити по якій! Пожалуйте!

Пер[еперчиха] (*одхиля чарку*). Та вже-ж хазяйці уперше.

Кул[ына]. За ваше здоров'ячко, кумцю! (*Вклоняється*). Дай Бог ще цього для діждати та хороше провождати (*п'є*).

Ол[ена], Пер[еперчиха]. Дай Боже!

Кул[ына] (*налива і до Пер[еперчихи]*). Пожалуйте!

Пер[еперчиха] (*бере чарку*). Дай-же, Боже, усього доброго, і щастя, і здоров'я на многії літа (*п'є*).

Кул[ына], Ол[ена]. Дай Боже (*вклоняються*).

Кул[ына] (*налива і до Ол[ени]*). Пожалуйте.

Ол[ена] (*одхиля чарку*). Та пийте ж бо сами.

Кул[ына]. Та я-ж уже пила.

Ол[ена]. Та я-ж того не бачила. Випийте-ж і до мене.

Кул[ына]. Дай-же, Боже, вам, Іванівно, усього доброго діждати і цього свята на той рік знову стрівати. (*Вклоняється до Ол[ени] і п'є*).

Ол[ена], Пер[еперчиха] (*вилопляючись*). Дай, Боже!

Кул[ына] (*налива і подає Ол[ені]*). Пожалуйте!

Ол[ена] (*бере чарку*). Дай-же, Боже, добра дому сёму і тому, хто в ёму!
(*Вклоняється і п'є*).

Кул[ына], Ков¹¹⁸. (*вклоняючись*). Дай, Боже!

Кул[ына] (*підсуваючи їжу*). Закусіть-же, будьте ласкаві, закусіть!

Пер[еперчиха]. Та спасибі вам і так нагодували (*бере і їсть*).

Кул[ына] (*до Ол[ени]*). Ну-бо, Іванівно!

Ол[ена]. Та я вже, спасибі вам (*бере і їсть*).

Ол[ена] (*кусаючи пиріг*). І Боже мій! Які то вже гарні пироги у вас. Не то що в Стеценка — білочка моя. Це, бачите, у неділю¹¹⁹ кажу я своєму старому: Піду я, навідаюся до кума. То й піди, каже. От і пішла я — подали пироги на стіл: чорні-пречорні, та ще й в попелі. Ох, матінко моя! Зроду таких пирогів не бачила! Що кусну, а воно так і тягнетця — саме тісто, а начинки й зовсім татого нема. Оце пироги, матінко моя!

Пер[еперчиха]. Які хазяї такі й пироги.

Ол[ена]. Еге-ж, і я кажу так. Зараз добру хазяйку видно.¹²⁰

Кул[ына]. Та кушайте, спасибі вам, коли вам уподобалися.

Ол[ена]. Та вже-ж їмо, спасибі вам. Уже у вас голодним не устанеш. Не те, що, кажу, Стеценка або Коломійці, що зза столу устанеш, та й біжиш до дому полуднувати.

Пер[еперчиха]. Шматка їм жалко.¹²¹

Ол[ена] (*до Кул[ыни]*). А я оце вчора іду вулицею, та й стріваю дядину вашу.

Кул[ына]. Яку?

Ол[ена]. Та оцю-ж, Іваниху... Так вона мені як почала, як почала... І не білочка-ж моя... Я й слухати не хотіла, а вона все...

¹¹⁸ Вірогідно, огріх автора. Зважаючи на розвиток подій, мало б бути Пер[еперчиха].

¹¹⁹ Лексема додана в текст завдяки позначці (✓) тим же чорнилом, тим же кольором.

¹²⁰ **Ол[ена]**. Еге-ж, і я кажу так. [От як Кулина Кул. Петровна] Зараз добру хазяйку видно.

¹²¹ [Ол[ена]. (*до Кул.*) А я оце вчора іду вулицею]

Пер[еперчиха]. Шматка їм жалко.

Пер[еперчиха]. Рада, що языка розпустила.

Кул[ына]. Що-ж вона?

Ол[ена]. І такі, не при вас згадуючи, і сякі каже, ці Зуби: вигнали Марка з жінкою — тепер хоч умірай без хліба. Добре, що хоч у нас є місце їм, а як-би не було...

Кул[ына]. Так їм и треба. Запишалися дуже.

Ол[ена]. То-ж то й не бідочка! І я собі кажу-думаю: Що воно на світі таке постало, що дивися ти на ёго — зовсім воно молоде, теля зовсім, а пнетця, старого не слуха!

Пер[еперчиха]. Оце кінець світа приблизився. Не дурно батюшка у Євангелії у церкві почитують: і стане син на отця... Оце воно й єсть.

Ол[ена]. То-ж то й не горечко!¹²² Та й Іваниха-ж лихо! Найшла за кого стояти! Де-б старій та дурній за вас (до Кул[ыны]) обстати, а вона он шо заїла, каже, ятрівку.

Кул[ына]. Даром, шо стара, а тільки й усёго, що языком уміє по дурному ляпати.

Пер[еперчиха]. Як гадюка сичить!

Ол[ена]. А я їй і кажу: Ні вже, кажу, ви цего про Кул[ыну] Степ[ану] не кажіть — вона там усякого порядку додержує і на добро їх настановляла.

Кул[ына]. Та що й казати! Як-би я не панькалася з ранку й до вечора за хазяйством та не гарчала-б кожного разу: оте зроби, та оце зроби, то скоро-б хату розволочили.

Пер[еперчиха]. Добрі хазяї!

Ол[ена]. То-ж то й не горечко! Та вже як у вас порядки, то що й казати! Так, бачите-ж, заздрісно Іванісі заїла, каже, довелося чоловікові у найми йти... А я...

Кул[ына] (перепиня). Як у найми?

Ол[ена]. А хіба ви не чули, Степанівно, адже Марко найнявся на літо аж до Покрова. Це, бачите, мій старій був у волости — податі носив — насилу

¹²² Речення дописане тим же чорнилом і тим же почерком. Додане за допомогою позначки (✓).

спромоглися с тією податтю, що гірко Господи. Я вже казала старому: хоч-би ліс погодився¹²³ возити так він...

Кул[ына] (*перепиня*). Та куди-ж він нанявся?

Ол[ена]. Так оце-ж бачите був мій старий у вол[ости], та приходить та й каже: А знаеш, жінко, Марко на заробітки пішов. А я кажу: Справді. А він...

Кул[ына]. Та куди-ж він пішов на заробітки?

Ол[ена]. Та, чуєте-ж, у Херсонщину чи у Катеринославщину у якусь там економію. З за 50 чи що-б то цілкових до Покрови.

Кул[ына]. Ах-же він падло прокляте от вам, бачите! Годували, зодягали его малим, далі й двох здорових летків годували, на добро настановляли, а вони бач шо! бач шо! Покинули, коли тут робота незабаром у полі закипить!

Пер[еперчиха]. Не вчені вони добре — так щоб руб ці знати було.

Кул[ына]. Ах вони остогидні! Ми-ж думали, що вони покрутятця-покрутятця, та й вернутця, а вони ба' що вигадали. Ну, постійте, я ж вам дам. (*Біжить до дверей, одчиня їх і гука*). Тату! тату!

Голос Семенів (*з другої хати*). Чого?

Кул[ына]. Ідіть, тату, сюди.

Г[олос] Сем[енів]. Та чого там тобі треба?

Кул[ына]. Та йдіть-ж бо сюди, кажу!

Г[олос] Сем[енів]. Та зараз уже.

Кул[ына] (*одходить од дверей*). Ба' падлюшні! Оце так! Хоч наймита на літо наймай.

Вихід II

Ті-ж і Семен.

Семен (*увіходячи і побачивши Олену і Переперчиху*). Здорові! с празником!

Олена, Переп[ерчиха] (*вилопяючися*). Спасибі! І вас с празником.

Сем[ен] (*до Кулини*). Ну, чого там?

Кул[ына]. Та як чого? Хиба ви, тату, не чули?

¹²³ [найнявся]

Сем[ен]. Про віщо?

Кул[ына]. Та про Марка.

Сем[ен]. А хиба що?

Кул[ына]. Та як що? Адже він у Херсонщину у найми пішов на все літо.

Сем[ен]. Як пішов?

Кул[ына]. Та так — пішов, та й годі! От тепер і робитимете у полі, як хочете.

Сем[ен]. Оце так! (*Скрибе потилицю*). А ви-ж казали, що він вернетця.

Кул[ына]. Казали! Казала вас: не панькайтеся буля їх, провчіть! Тоді-б вони не тим духом дихали. Так усе жалко!

Сем[ен]. Та...

Кул[ына]. Ото-ж то, що та... А вони сміютьця з вас, кепкують. Хай собі старий батько сам робить. Вигодував, викохав нас, тепер нам его не треба — хай собі сам робить.

Сем[ен]. Та...

Кул[ына]. Та адже: вони глузуватимуть з вас, з старого батька, а ви по головонці їх гладитимете. А вони сміятимуться, що найшли таких дурних...

Сем[ен]. Уже й правда!.. От собачий син — батька покинув, та ще й глузує.

Кул[ына]. І глузує, і все. Дозволяв ему батько, чи що, що він пішов? Він без батькового дозволу не може й ступня ступити, а він он-що!

Сем[ен]. А вже без батькового дозволу не може. На те я батько.

Кул[ына]. А от же й не подивилися на те, що ви батько. А ви все потураєте, а вони з вас глузують.

Сем[ен]. Та хиба-ж він сміє з батька глузувати.

Кул[ына]. Хоч не сміє, та глузує, бо невчений.

Сем[ен]. Так я его провчу! Йй бо провчу. Я ему покажу, що я батько.

Кул[ына]. Покажете тепер, як він уже бо — знає це. Ви вже хоч її провчить — вона тут. Од неї це усе йде. Як не було її, то й Марко не був такий.

Сем[ен]. Правда! Я ось їй дам, проклятій тварюці.¹²⁴

¹²⁴ Сем[ен]. Правда! Я ось їй дам, проклятій тварюці. [Я їй сюди приволочу].

Кул[ына]. Оце буде добре — от вона й знатиме, що ви батько, не глузуватиме з вас більше.

Сем[ен]. Я їй дам лузувати!

Кул[ына]. Отож не гайтеся, а тепер дайте.

Сем[ен]. Тепер!¹²⁵ Я їй тепер дам, як її нема?

Кул[ына]. Нема! А сюди її не можна притягти?

Сем[ен]. Та... у чужу хату йти...

Кул[ына]. У чужу хату! Так вона вам не чужа, хоч і у чужій хаті — невістка вона вам. Та й чого вона по чужих хатах ходе? Їй треба у своїй сидіти за коси її сюди.

Сем[ен]. Та...

Кул[ына]. Ви все, тату, так. А вона сидить собі там та з [нерозбірливо], з дядиною, смієтця з вас та лає: такий-сякий, каже, а не батько...

Сем[ен]. Як? Мене лає?

Пер[еперчиха]. Авже-ж і вас! Не доведи боже як лає.

Ол[ена]. І я чула — погано говорить.

Сем[ен] (*лютуючи*). Мене лає! Я ж їй такій-сякій. Я їй!

Кул[ына]. Якого чорта вона там сидітиме!¹²⁶ За коси її та сюди на роботу, поки миленький прийде.

Сем[ен]. Я їй дам! Я їй голову одірву. Я її витягну і так [нерозбірливо] у поле на роботу, що аж чортам страшно стане! Ах ти-ж посміттюха. Батька лає (*Шука чогось*). Де шапка? Я її зараз!

Кул[ына] (*подає шапку*). Ой, на те... Та добре її, щоб пам'ятала!

(*Переперчиха і Олена тим часом встають і хрестють*).

Сем[ен]. Ну, тепер уже не помилую (*вибіга*).

¹²⁵ [Дай!]

¹²⁶ Кул[ына]. Якого [вона там] чорта вона там сидітиме!

Вихід III

Ті-ж, без Семена.

Кул[ына]. Ага, стерво! Попалася! ну, тепер не викрутисся з моїх рук (*підбіга до вікна*). Пішов-добре!

Ол[ена] (*тихо до Пер[еперчихи]*). Кумо, а може-б ще підждали? Подивитися-б.

Пер[еперчиха]. І без нас оддубасять ходім.

Ол[ена]. Так хоч-би глянути, а то доведеться кому розказувати...

Кул[ына] (*повертається до вікна і бачучи, що ті вже устали*). Що це ви, вже й тікаєте?

Пер[еперчиха]. Та спасибі вам, треба до дому йти.

Кул[ына]. Та посиділи-б...

Ол[ена] (*тихо до Пер[еперчихи]*). Та підождемо-бо...

Пер[еперчиха]. Треба до дому! Спасибі вам.

Кул[ына]. Та підождіть-же, хоч гостинця дам. (*Іде до мисника і достає паляниці*). Ось, звольтеся

Пер[еперчиха], Ол[ена]. Та спасибі, навіщо-бо це все (*ховають паляниці за пазуху*). Прощайте, бувайте здоровенькі.

Кул[ына]. Бувайте-ж і ви! Постійте проведу-ж вас од собак. (*Усі виходять за дверіми чути Кулинин голос: геть, Рябко! Я тобі дам, проклятий собако!*)

Вихід IV

Кулина (*увіходе сама*). А! ось коли тепер ти до мене попалася! Нема твого миленького, щоб тебе боронити. Ну, тепер не викрутисся! Я тобі покажу, яка я тобі рівня! Я спишу тобі усе, що мені цей рік твій миленький побалакав. Тиждень який заміжжя, а я тут шість літ роблю — так вона мені, хазяйці, рівня! Ні, я тепер тобі покажу, хто з нас старший, покажу! Чи скоро-ж він приведе її (*дивитця у вікно*). Ні, нема ще (*ходить по хаті*). Ух! Аж пече, аж горить усе! Ну, знатимеш-же ти мене, знатимеш! Покажу і докажу, яка ти!.. Чого-ж ти не йдеш, чом-же барисся? Йди, йди, сміття погане! (*Підбіга до вікна і довго дивитця*). Ні, нема... Ага! он

веде! Уже плачеш? Ну, ні! Ти ще й не так заплачеш! (*Кидається до дверей і стоїть, ждучи*).¹²⁷

Вихід V

Кулина, Семен, Леся.

Сем[ен] (*штовха у хату Лесю*). Иди, кажу тобі, йди!

Леся (*трохи не падаючи, увиходить і стає біля порогу*). На що ви мене узяли? За що ви мене б'єте?

Кул[ина]. А, здоровенькі, грапине! А ви й не знаєте, на що вас узяли? А як-же: до батька у гості привели!

Леся. Ой, пустіть-же мене, пустіть. За що ви мене мучите!

Сем[ен]. Цить, паплюго, цить! Батька лаяти!

Леся. Хай мене хрест уб'є, коли я хоч слово сказала!

Кул[ина]. Не сказали! Вибачайте, пані, — то батько старий, дурний, бреше! Де вже пак! Чи на їх тільки нападаютьця, а вони святі та божі!

Леся. Пустіть Мене, пустіть, я піду! (*Хоче йти*).

Сем[ен]. Я тебе піду! (*Хапа за плече*).

Леся. Пустіть! Ой (*хоче вирватися*).

Сем[ен]. Ах ти гадида! Геть туди! (*Штовха у куток*).

Леся (*закрива обличчя руками*). Лишенько-ж мое!

Сем[ен]. Стій-же тут! Де Петро? Я его зараз по її скриню пошлю — хай не блукає по чужих хатах (*виходить*).

¹²⁷ **Кулина** (*увиходе сама*) А! ось коли тепер ти до мене попалася! Нема твого миленького, щоб тебе боронити. Ну, тепер не викрутися! [Ні!] Я тобі покажу, яка я тобі рівня! Я спишу [та бо] тобі усе, що мені цей рік твій миленький побалакав. [Я їй, бач, рівня, вона мені не коритиметься. Тиждень який заміжня, а я тут] Тиждень який заміжжя, а я тут шість літ роблю — так вона мені, хазяйці, рівня! Ні, я тепер тобі покажу, хто з нас старший, покажу! Чи скоро-ж він приведе її (*дивиться у вікно*). Ні, нема ще (*ходить по хаті*). Ух! Аж пече, аж горить усе! Ну, знатимеш-же ти мене, знатимеш! [Я тобі покажу! (*Стука кулак об кулак*). Я покажу! (*Лютує все більш та більш*).] Покажу і докажу, яка ти!.. Чого-ж ти не йдеш, чом-же барисся? Йди, йди, сміття погане! (*Підбіга до вікна і довго дивиться*). Ні, нема... Ага! он веде! Уже плачеш? Ну, ні! Ти ще й не так заплачеш! (*Кидається до дверей і стоїть, ждучи*).

Вихід VI

Кулина, Леся стоїть у кутку і плаче.

Кул[ина]. Оце так так, грапине! Пригостила? Чи вам не сподобалося може? Ни? Нічого нічого! От тепер ти знатимеш як од батька тікати, як старших не слухати! Знатимете!

Леся (*плачучи*). На віщо-ж ти мене покинув, Марку!

Кул[ина]. А! На віщо покинув! А то-б оборонив! А тепер не оборонить, ні! Тепер я що схочу, те й зроблю с тобою, паплюго!

Леся (*одкриває обличчя*). За що-ж ви знущаетесь з мене, за що? Що я вам такого зробила?

Кул[ина] (*підступа до неї*). А! ти хочеш знати, що ти мені зробила? Ти хочеш знати, так я-ж тобі скажу: нічого ти мені не зробила. А все таки я тебе нена́вижу, я тебе задавлю, задавлю. Очі видеру, чуєш? (*Підступа до Лесі*). Чуєш? За що? А щоб не гордувала та не пишалася — ось за віщо тобі буде! А щоб твій чоловік не мішавсь не у своє діло — і за це тобі буде! А то бач, я така-сяка, я гадина для неї! Ось і за це тобі буде! А то Кулина посміттюха для вас, чорт-зна-що! Ні, я покажу, що не чорт-зна-що! От і за це тобі буде, ти, свята та божа та тиха! Бач, така вже тиха, така тиха, як голубка, свята вона, — це тільки я зла та люта. От і за це тобі буде, що ти свята та тиха, а я зла та люта! Ой, зла-ж я, зла! Люта-ж я люта! (*Видаєтця до неї с кулаками*).

Леся (*з острахом*). Що ви робите?

Кул[ина]. А! що ви робите? Ось я тобі покажу, що зроблю. (*Заміряєтця бити*).

Вихід VII

Тіж і дядько.

Дядько (*у цю саме хвилину одчиня раптом двері і кидаєтця у хату. Кулина одступа од Лесі*). Ну, це вже чорт [*нерозбірливо*] й бачив таке! Прийти, забрати молодицю! Лександро! хто тебе узяв?

Леся (*плачучи*). Батько-ж узяли! Ой, візьміть мене с собою дядечку, візьміть, бо я тут згину.

Дядько. Та вже-ж звісно, що візьму, не покину тут.

Вихід VIII

Ті-ж і Семен.

Семен (*убіга в хату*). Ні, ти не візьмеш її!

Дядько. Як не візьму? Та що це ти, брате, здурів, чи що? Таку бучу збив таке чорт-зна-що підняв?

Сем[ен]. Не твое діло! Моя невістка!

Дядько. Та що с того, що вона твоя? Йй голова — чоловік її. А він пішов і мені її покинув.

Сем[ен]. Ба, які права! Як те падло батька покинула, так уже й він старший. Та ні, цього не буде!

Дяд[ько]. Та як там собі хочеш, брате, я її не займай і я її візьму с собою. Ходім, Лександро. (*Леся хоче йти*).

Сем[ен]. Ні, цёго не буде. (*Хапа її*). Стій, сміття погане! а то я тобі тут і голову одірву!

Дяд[ько]. Оце добре! Чоловік пішов, мене дома нема, нікому оборонити молодиці, так він і напався. Ні, брате, так у нас не роблять.

Сем[ен]. Та йди ти геть ик бісовому батькові, хо чти мені й брат! Не встрявай не у свое діло!

Дяд[ько]. Та ти не лайсь, брате, бо в свое я діло стряваю. Мені її Марко приручив, а не тобі.

Сем[ен]. Марко приручив! Та я ёго такого сина хиба не побачу більше, а то тут ёму й голову одірву.

Дяд[ько]. Та вже, що буде, як побачиш, того вперед не визнаеш, а поки Марка нема, то буде вона у мене жити.

Сем[ен]. Не буде.

Дяд[ько]. Я тобі кажу, що буде! Ходім, Лександро. (*Бере її за руку*).

Сем[ен] (*Одпиха її од дядька*). Не буде, кажу, тобі, сёго. Геть!

Вихід IX

Петро (*увиходить*). Привіз її скриню.

Дяд[ько]. Як? Без мене у моїй хаті хазяйнувати? Та що-ж це таке на світі стало? Га? Та як-же ти посмів брати у соїй хаті?

Петро. Не бришкайте-бо, дядьку, по багато! Схотів, так і взяв.

Дяд[ько]. Оце закон? Схотів, так і взяв. Та ви мене усю худобу перетягаєте так! Оце ловко! Мене бач дома не було, жінки сами позоставалися, так вони і жінку трохи не вбили і худобу забрали. Ні, я вам цёго не подарую. Ходім, Лексandro!

Сем[ен]. А я тобі кажу, що вона не піде! (*Однима ёго*).

Дяд[ько]. Піде! (*Зветця до неї*).

Сем[ен]. Руки короткі (*штовха Леся у другий куток хати, а дядька од неї*). Геть-же к чортам, а то я тобі й не такого дам.

Дяд[ько]. Кому? мені?

Сем[ен]. А то-ж кому? Геть, кажу!

Дяд[ько]. Не піду, поки її¹²⁸ не пустиш.

Сем[ен]. А, так ти так! Петре, а бери ёго! (*Кидаютьця до его*).

Дяд[ько]. Це ще шо? (*Одпиха їх*).

Петро. А от що — геть с хати. (*Удвох штовхають дядька, той пручається, нарешті випихають*).

Дяд[ько] (*у сінях*). Так ви ось як!

Петро (*у сінях*). Иди-ж, иди, поки цілий!

Дяд[ько] (*вже на дворі*). Я на вас і суд знайду!

Голос Сем[ена] (*у дворі*). Страшно як! Иди підкручу, відкіля прийшов!

Вихід X

Кулина, Леся.

Леся. Ох, Боже мій, що-ж це буде?

Кул[ина]. А, падлюко! От тепер ти вже моя! (*Кидається до неї*).

Завіса.

¹²⁸ Займенник вписаний тим же чорнилом і почерком за допомогою позначки (✓).

ДІЯ П'ЯТА

Після Покрова.¹²⁹

Та хата у Лубів, що в першій дії. На полу спить хвора Леся.

Вихід I

Леся (сама прокидається). Ох... які страшні сні... Ні насправжки, ні в вісні спокою нема. Доки мучитися так? Марку, ох Марку!... (Хоче повернутися на бік, схоплюється за груди і пада знов на ліжко). Ох Боже мій, як-же шпигнуло! Поворохнутися не можна. Не довго мабуть залилося на світ дивитися. Та нехай! Час і вмірати. Тільки хоч-би раз єдиний ще глянути на тебе, мій Марку!..

[Вихід] 2

Кулина (увиходе). Довго ти тут ще вилежуватимешся, ледаща. Бач, простяглася та й лежить, а ти за неї роби.

Леся. Их не довго вже, не довго лежатиму тут. Перечасуйте хоч трошки, поки у яму перейду.

Кул[ина]. Та ти не співай мені жалібної, бо все оно не повірю, а слухай, що тобі кажуть! Чуеш ти чи ні, що треба картоплю носити¹³⁰.

Леся (мовчить).

Кул[ина]. Вони не чують. Позакладало! Чого не йдеш діла робити? Чого?

Леся. Боже ж мій милосердний! Та дайте-ж мені хоч умерти спокійно. Мало я вам і так робила...

¹²⁹ [Міждо IV і V діями минає]

¹³⁰ [копати]

Кул[ина]. Що й казать — багато! Час уже по роботі й повалятця!.. Де вже пак — умірає вона! Як-би всі такі хворі були, як ти, чого й бажати!

Леся (*мовчки повертається стогнучи на бік*).

Кул[ина]. Та встанеш ти коли нєбудь, тварюко, чи ні? Чи тебе треба за ноги до долу зволікти?¹³¹

Леся. Убийте вже мене краще, ніж так знущатися.

[Вихід] 3

Семен (*увиходить с Петром*). Ну, та й погода! Сама грязюка. (*Обтрусую шапку*). Хоч гинь, а робити ніяк.

Петро. Та можна нагріти чуба...

Сем[ен]. Та таки втомився я...

Петро. Та ми то, тату, натомилися, а ця он і досі вилежуєтця...

Сем[ен]. А що-ж...

Кул[ина] (*перехоплює*). Та що! Кажу: иди робити, так ні, вони не зволять!

Сем[ен]. Та вже й вечір, коли вже й робити...

Кул[ина]. Ви усе так, тату! Потурайте їм, потурайте, то вони й вас с хати виженить.

Сем[ен]. Та я...

Кул[ина]. Та ви-ж, а не хто! Чого ви дивитесь — ви-б повчили її.

Сем[ен]. Та...

Кул[ина]. Та!.. А вона ваш хліб дурно їсть та з вас же й смієтця, жир належуючи.

Сем[ен]. А й справді... Чого ти лежиш, хліб дурно їси?

Леся. Та вже скоро мені не треба буде того хліба...

Сем[ен]. Це ще що?

Кул[ина]. А це бачите, вони зволять маніжитися: уміраю, каже! Три чисниці мені до смерти! Ха-ха-ха!

¹³¹ Чи тебе треба [до дол] за ноги до долу зволікти?

Петро. Ну, нашого брата на це не піддуриш. Ні!¹³²

Кул[ина]. Так ні-ж: вони не можуть. Вони-ж хворі.

Сем[ен]. Уставай, кажу тобі, коли не хочеш скуштувати чогось.

Леся (*мовчить*).

Сем[ен]. Чи тобі заціпили? Уставай!

Кул[ина]. То вони-ж сердютця і не хочуть балакати.

Леся. Тату, я й руку звести не можу, не те що на роботу йти.

Кул[ина]. То як-же! Уставай мені зараз, а то я тебе стягну, кажу тобі, за ноги!

Сем[ен]. Та цур їй, покинь! Може й справді хвора, — бач яка жовта.

Кул[ина]. Хвора... Як-би всі такі хворі... Вона лежить, а тут роби! Ходімте вже вечеряти! (*До Лесі*). А ти недужна будеш у мене і сёгодні без обіду і без вечері, бо не заробила. (*Виходить, а за нею Петро*).

[Вихід] 4

Леся (*до Семена*). Тату... тату...

Сем[ен]. Чого?

Леся. Я скоро умру... Пожалійте-ж мене, хоч перед смертю... Скажіть мені, чи не чули ви чого про Марка?.. Чи живий він, чи здоровий? Чи скоро вернетця?

Сем[ен]. Чого схотіла!..

Леся. Таточку!.. Бога за вас на тім світі молитиму, тільки скажіть! Чи вже-ж у вас і жалю в серці нема?

Сем[ен] (*до себе*). Чи сказати, чи ні? А Кулина? Ну, та вона не дознається...

Леся. Тату!..

Сем[ен]. Та...

[Вихід] 5

Кулина (*одчиня двері*). Тату, вечеряти!

Сем[ен] (*пóхапцем*). Зараз! зараз! (*Виходе*).

¹³² **Петро.** Ну, нашого брата на це не піддуриш. [Це тільки] Ні!

[Вихід] 6

Леся (сама). І жалю у їх у серці нема. Доведетця поміряти без сповіді святої, самій, одинокій...

Ох, не те тяжко, що вміраю, а те, що тебе не бачу... Де ти? Де ти забарився? Прийди, о прийди Нема! (Плаче, припавши головою до полу). Де ти? Чи може другу вже покохав? Ох, не кохай, мій голубе, поки хоч я не вмру. А як умру, тоді кого хочеш кохай. А тепер ні, ні... Тепер иди сюди, еге, о так, прихилися до мене. Хай я одпочину біля тебе, хоч трохи одпочину, бо замучили мене. Де-ж ти? (Силкується підвестися, але пада і скрикує). Ох, як болить! Що це зо мною? Мені здалося, що Марко тут був (озирає хату). А его нема... Чи я вже збожеволіла? (Дивитця у гору). А он павук на стелі... Чого він так на мене дивитця, чого лапы простяга до мене? Ой він мене зісти хоче, ззісти! Ні, то не павук, то Кулина, то ворог мій. Ой рятуйте-ж, бо вона задавить мене. Ой ря-ту-йте! (Страшенно борсається).

[Вихід] 7

Марко (убігає у хату). Лесю, голубко... Що це? Лесю, що тобі? (Бере її за руку, цілує).

Леся (роплющує очі). Хто це? (Хоче підвестися). Ох, смерте моя! Хто це?

Марко. Лесю, голубочко, сонце мое! Та це-ж я, твій Марко.

Леся. Ти?... Марко?... Підожди... (Думає). А! пізнала!.. Марку, голубчику! О, яка я рада, яка щаслива... Сюди до мене, ближче... Ти прийшов... спасибі...

Марко. Лесю, дружино моя вірна, що це с тобою?

Леся. Ох, Марку, вмірати скоро...

Марко. Бог с тобою, серце! Що-бо це ти балакаєш? (Цілує її).

Леся. Ще поцілуй, ще... Так... Може в останній раз цілую тебе...

Марко. Лесю!!..

Леся. Цить.. Я правду кажу... Мені вже не жити... Вони мене замучили, ох замучили... Марку! чом ти так довго там був, чом і словечком не обізвався?

Марко. Голубко! та я аж три листи на дядька посилав.

Леся. Нічого не було, нічого.¹³³

Марко. Це Петро писаря підмогоричив та й не давав дядькові листів.¹³⁴ Зоречко моя! Як-би я знав, я-б на крилах сюди прилетів...

Леся. Ти не знав...

Марко. Мені дядько казав уже, од дядька тепер, думав там ти. Дядько хотів мені написати, та не знав куди.¹³⁵ Роскажи-ж мені усе, усе роскажи!

Леся. Не багато казати... Та й ні на що...¹³⁶ Не довго мені жити... Не хочетця останній час ізгадувати про це.... Хочетця надивитися на тебе...

Марко. Лесю! цього не буде, цього не може бути! Ти не вмреш! С чого ти захворіла.

Леся. Усе літо я хворіла — голодна і холодна усе літо була... А в осені заставляли яму на картоплю копати. Вода — мокро... Застудилася...¹³⁷

Марко. О, прокляті! Як вони тебе мучили! Так вони-ж тепер заплачуть!

Леся. Бог з им'я, коханий... Покинь їх... Мені не багато зосталось... Посидь біля мене. Дай мені свою руку. Дай... *(Кладе Маркову руку собі на груди)*. Як гарно! Хоч перед смертю діждала... Буду тепер Бога молити за твоє щастя.

Марко. Не кажи так! Яке мені щастя без тебе!

Леся. Не журися!.. Поки я жива була я нічого опріче лиха та горя тобі не принесла. Може ти щасливіший будеш без мене... А у мене вже всі груди *[нерозбірливо]*...

Марку. Лесю! не ріж мого серця!

Леся. Не буду, милий... Ні, не буду... Нахились до мене... Так... О, який ти гарний, мій коханий, мій соколе! Який... *(зводить¹³⁸ тремтячі руки і обиіма ёго)*

¹³³ Репліка Лесі вписана тим же почерком і чорнилом, але, вірогідно пізніше, під час перечитування виходу, оскільки ім'я дійової особи вказано не з нового рядка.

¹³⁴ **Марко.** Це [значить батько] Петро писаря підмогоричив та й не давав дядькові листів.

¹³⁵ Це речення вписано на берегах зошита, вірогідно, під час перечитування виходу.

¹³⁶ **Леся.** Не багато казати... [Чо літо мені спочинку не було] Та й ні на що...

¹³⁷ [Простудилася]

¹³⁸ [Підв]

за шию). Поцілуй мене... Дужче! Дужче! Ще дужче Ох! невже це і годі?.. Марку, цілуй, дужче цілуй Ох... як тяжко... Мар... ку коханий... за твое щастя молити-мусь... (*Умирає*).

Марко. Лесю, голубко, зоре моя ясна! Що с тобою? (*Дивитця їй у обличчя, трусить за руку*). Озвись хоч одним словечком, озвись! Це я, твій Марко! Чого-ж ти мовчиш? (*Довго дивитця на неї, потім устає*). Ні, умерла, навіки умерла, покинула мене сопного...¹³⁹ Спи-ж, моя святая, спи... (*Склада їй руки навхрест і цілує їх*). Умерла! Навіки умерла. А я-ж її кохав (*стоїть мовчки де який час*¹⁴⁰). Се ці черви, гади подужали мене, одняли її у мене. О, я їм оддячу!..

[Вихід] 8

Кулина (*увиходить*). Я думаю, хто тут балакає, аж це он хто! Явився таки!

Марко. А це ти! Так ось на тобі (*хапа її за глотку*).

Кул[ина]. Рятуйте. Ря...

Марко (*випуска її, вона вибіга*¹⁴¹). Геть гадино! Не буди поганити своїх рук, бо ще до моєї святої доторкатися доведеться (*стає біля мертвої Лесі*).

[Вихід] 9

Семен (*убігає, за їм Петро і Кулина*).

Сем[ен]. Як ти смієш...

Марко. Цить! Глянь, тут не всі вже живі...

Сем[ен] (*побачивши Лесю*). Що це?

Марко. Що? Умерла!

Сем[ен]. Умерла?

¹³⁹ [одного]

¹⁴⁰ А я-ж її кохав [я її без краю кохав! Вона життям моїм, щастям гарним моїм була! Вона вмерла і в мене нема сили її воскресити! Я пів світа загорнув-би, придавив, аби тільки вона жива була!..] (*стоїть мовчки де який час*). Се ці черви, гади подужали мене, одняли її у мене. О, я їм оддячу!..

¹⁴¹ Словосполучення «вона вибіга» дописане тим же чорнилом і тим самим почерком, додано за допомогою позначки (✓).

Марко. А ти не знав цёго? А ти не знав, що ти її міг убити і убив своїми муками? Ти цёго не знав? Ти тільки скорявся другим і за чужим приводом людину задавив! Хто-ж ти після цего.

Сем[ен] (мовичть, похнюпившись).

Марко (підходить до ёго). Хто-ж ти?

Сем[ен]. Марку, винен я перед нею і перед тобою...

Марко. Тільки тепер ти почув це у своєму серці та тільки пізно...

Сем[ен]. Марку, винен я!.. Прости мене.¹⁴²

Кул[ина]. Оце ще! Батько у сина прощення просить. Де це видано...¹⁴³

Сем[ен] (до Кул[ини]¹⁴⁴). Иди геть, гадино!..

Кул[ина]. Иди геть! Бачите як! Не піду ж я, не попущу, щоб батько синові кланявся!

Сем[ен]. Иди геть! Не подоба тут тобі біла покійної цієї бути.

Кул[ина]. Не піду.

Марко. Тату, не личить вам з гадиною змагатися! Я й так¹⁴⁵ не покину тут Лесі! Не буде вона лежати там, де скверна і паскудство панує... (Бере на руки Лесю). Прощайте! (Виходить. Усі розступаються).¹⁴⁶

¹⁴² **Сем[ен].** [(кланяється ёму у ноги)] Марку, винен я!.. Прости мене

¹⁴³ **Кул[ина].** Оце ще! Батько [синові у ноги кланяється!] у сина прощення просить.
Де це видано...

¹⁴⁴ [устає]

¹⁴⁵ [без того]

¹⁴⁶ [Завіса]

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

Бідочка — пест. до *біда*.

Бришкати — поводитися чванливо.

Верчакання — метушіння; від *вертіти*;
синонім до фразеологізму *вертітися як муха в окропі*.

Витушка — мотанка, засіб для змотування ниток в клубки.

Водянка — діжка для зберігання води в хаті.

Гадина — змія, плазун або рептилія.

Грапиня — графиня.

Затипанка — сварлива людина; від чес. *zatípati* — лаяти, сварити.

Захвойдаха — нечупара, неохайна, постійно забруднена.

Калитка — торбинка для грошей, гаманець.

Кесет — мішечок, що затягується шнурком, у якому часто зберігають тютюн.

Летяга — те саме, що *нетяга*; *бідний*, *бідар*.

Маніжитися — 1) поводитися манірно; 2) ніжнічати; 3) вередувати.

Мисник — полички для посуду; шафа для посуду.

Обряжати — споряджати, облаштовувати.

Паплюга — повія.

Піл — настіл для спання, що розміщувався в українській хаті вздовж задньої стіни між піччю і боковою стіною.

Попущати — допускати.

Посміттяха — 1) жайворонок; 2) лихе слово стосовно людини:
погань, *негідник*.

Призволятися — їсти.

Приплентач — волоцюга.

Три чисниці до смерті — про когось безнадійного, хто перебуває при смерті.

Цілковий — срібна монета номіналом один рубль.

Шеретувати — очищати зерно від лузги перед помелом.

Шпигнути — вколоти.

Ятрівка — дружина чоловікового брата.

Тетяна Видайчук, Тетяна Вірченко

Літературно-художнє видання

Чайченко Василь

ГАДИНА

Сцени в V діях

Науково-методичний центр видавничої діяльності
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Завідувачка НМЦ видавничої діяльності Марія ПРЯДКО
Відповідальна за випуск Антоніна ДАНИЛЕНКО
Над виданням працювали Ольга МАРЮХНЕНКО,
Тетяна НЕСТЕРОВА, Наталія ПОГОРЕЛОВА

Підписано до друку 03.12.2025 р. Формат 84×100/16.
Ум. друк. арк. 7,8. Зам. № 5-44.

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8052 від 29.01.2024 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі «Інтернет» без письмового дозволу Київського столичного університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.